شورا

اوچنچی ییل

عدد ۱۹ * سنه ۱۹۱۰

محرری: رضاالدین بن فخرالدین

ناشرلری: محمد شاکر و محمد ذاکر رامیفلر

مندرجه‌سی:

صلاح‌الدین ایوبی مشهور اسلام حکمدارلرندن.

ابن رشد مشهور عرب فیلسوفی.

ارکان اربعهٔ اسلامیه میان عبدالاول بن محمد حافظ الغفاری‌الاقاوی.

آثار عتیقه روسیه مملکتنده ایدل و اورال بویلرنده ترکیچه یازلمش یازولرنڭ الڭ ایسکیسی

مشهور آدملرنڭ یادکاری مجموعهٔ ابوالضیاء.

چوما نیندی نرسه؟ اوفا طلبه‌سندن ف. احمدف.

روسیه‌ده مسلمان مسئله‌سی IX. غ. آلیسف نڭ «روسسقا یا میصل» ژورنالنده‌غی مقاله‌سندن عینا ترجمه. ف. ك.

نادانلق و آنڭ یمشلری. هادی آطلاسف.

لازاره‌فسکی اینستیتوت. (مسقواده السنهٔ شرقیه مکتبی) ح. صبری آ.

میسیونیرلر جمعیتلری ۷. ملا نصرالدین الخوجاشی.

تربیه و تعلیم حقنده. احمد جان بیکتیمروف. «تربیه و تعلیم» م. ف. مرتضین. «بزنڭ مکتبلر» معلمن. دوماوی.

مراسله و مخابره. قزیلجار، تاشکند، چاللی، آتباسار، سعید پ‌صادی، بوری دن.

اشعار. «روضهٔ مطهروده» م. وافی استرخان. «دوسم قبری یاننده» حبیب. «ته‌گریمه» سونچه‌لەی.

متنوعه. لوندن شهرنده اتحاد واسلام جمعیتی، ایرته‌فارتایوغه و عمرنڭ قصقه‌لغینه سببلر، مشهور کتبخانه‌لرنڭ تأسیس تاریخلری و غیریلر.

لطائف.

جیکل جوابلر.

ادارەدن

ن. دوماوی افندی‌گه: مکتوبڭزنڭ جوابی خصوصی صورتده یازلدی.

▫ ع. ف. ر. افندی‌گه: «زماندن زارلانو» اسملی منظومه‌ڭز درج اولنمیه‌چقدر. «وما اوتیتم من الشعر الا قلیلا».

▫ و. ج. افندی‌گه: «قزق ترقی» اسملی شعرڭز باصلنه‌چقدر.

▫ اع. ولیی افندی‌گه: شعرڭز تابشرلدی.

▫ ح. اوتاکی جنابلرینه: «قورغان واوبالر» نام مقاله‌ڭز عینا درج اولنور، مکتوبڭزه خصوصی صورتده جواب یازلمشدر.

▫ م. عابدوف افندی‌گه: شعرڭز تابشرلدی.

▫ معلم ك. ع. افندی‌گه: مقاله‌ڭز اوز نوبتنده درج اولنور.

▫ معلمه مسبحه خانم آرسلانواغه: قزلر مکتبی حقنده اولان پروغرام، ٩نچی عدد «شورا» ده ٢٧٦ نچی بیتده «آنا مکتبی» دیه یازلمشدر. ٢٥ تینللك مارقه‌ڭز ادارەده امانت اولەرق طورادر. نچوك قیلورغه کرك ایدیکن آچیق خط ایله اعلام قیلورسز.

▫ عبدالبر افندی‌گه: خصوصی مکتوب کوندرلدی.

▫ ا. ب. افندی‌گه: خصوصی مکتوب یبارلدی، آلوب اوقومشدرسز.

▫ حماد کیلدبکف افندیگه: امتحان ایچون یازمش شعرڭزنی تکرار یازوب یباروڭزنی اوتنەمز، ترجمه سی‌ده حاجت.

رجا.

تفکیلوف فامیلیه‌سینڭ اصلی اولان قوتلوغ محمد میرزانڭ قبری نه یرده ایدیکنی بیلوچیلردن قبر تاشنده اولان یازولرینی کوچروب ادارەگه یبارمکلری صمیمی صورتده رجا قیلنه‌در. احتمال، بونڭ تربه سی بلبای اویازی «کیلوم» آولنده اولور.

جواب

٥ نچی عدد «شورا» نڭ قابنده اولغان سؤال نڭ جوابی:

یکرمنچی بووندە اولان ابی بابالرنڭ صانلری ١ ، ٠٤٨ ، ٥٨٦ عدد اولەدر.

ع. ی.

اعلان

«صراط مستقیم» عالم اسلامڭ هر طرفنده الڭ چوق انتشار ایدن بر مجلهٔ اسلامیه‌در.

«صراط مستقیم» ڭ قسم اولنده مجلس اعیان اعضاسندن مناسترلی اسماعیل حقی افندی کبی علمای مشهوره دین و فلسفهٔ اسلامیه حقنده، قسم ثانیسنده ایسه منافع اسلامیه نقطهٔ نظرندن سیاست جهان حقنده مقالات نافعه یازیلمقده‌در. بوندن بشقه هر هفته شئون عالم اسلام و مطبوعات اسلامیه‌دن بحث ایدیلمکده‌در. آبونه بدلی روسیه ایچون سنەلکی (١٧) فرانق، آلتی آیلق (٩) فرانقدر.

(Турція) TURQIE
Константинополь, Въ редакцію журнала „**СЫРАТУЛЬ-МУСТАКИМЪ**".
CONSTANTINOPLE, REDACTION „SIRATOUL-MOUSTAKIME"

شرق كتابخانه سى

صاحبى : احمد اسحاقى

اورسق شهرنده

سنه تاسيسى ١٩٠٦

« شرق كتابخانه سى » نده مصر - استانبول - هند - بيروت مطبوعاتى كليتلى صورتده موجود در.

مكتب ومدرسه‌لر ايچون هر فندن، هر تورلى درس كتابلرى، كوبلب آلغوچيلرغه‌غايت آرزان بها ايله كوندرلمكده در.

مفصل « اسامى الكتب » بوش يبارلور.

زادانكه‌سز نالوژ ايله يبارلماس. بر سپارش (زاكاز) نڭ دورتدن برى قدر زادانكه يباريلورگه تيوشلى.

پوچته مصارفى آلوچيدن.

Адресъ: *Орскъ*, Оренбург. губ.
Ахмеду Исхакову.

« وقت » مطبعه‌سنده

هرتورلى كتابلر، خط و اسچوط بلانقه‌لرى، كانۋيرتلر، طوى وضيافت ايچون زاپيسكه‌لر، تبريك هم ويزيت كارتوچكه‌لرى نفيس وگوزل روشده اشلنه‌در. چيتدن صورا- توچيلرغه تيز مدتده اسله‌نوب يبارله‌در.

آدرس :
Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

محترم امامله‌رمز دقتنه!

ياشلر قويلور ايچون

ميترقه دفترندن سۆيدينيه بيرورگه فورماسى دوخاونى صابرانيه طرفندن ياصالوب تصديق ايدلگان ميتريچسكى اسپرافكه‌هم سيمينى ويپسكه بلانقه‌لرى باصلوب چقدى.

بهالرى : يوز دانه‌سى ٥٠ ق. پوچته مصرفى ايله ٨٥ ق.
نالوژ ايله ١ صوم.

آدرس : Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

,,كريموف، حسينوف وشركاسى،، نڭ كتاب مغازينلرينه

اوشبو اوقو يلينه مصر واستانبولدن اوشبو كتابلر كيلدى:

وعظ كتابلرى:

الروض الفائق فى المواعظ ١صوم —
نزهة الناظرين ١ « ٥٠ تين
نزهة المجاليس ٢ جزء ٢ « — «
تنبه الغافلين — « ٨٠ «
خزينة الاسرار — « ٨٠ «
درة الناصحين — « ٨٠ «
مكارم الاخلاق — « ٨٠ «
كتاب الميزان للشعرانى ١ « ٥٠ «

تاريخ كتابلرى:

تاريخ تمدن الاسلامى ٥ جزء، مصور ٨صوم —
تاريخ مشاهير الاسلام ٣ جزء ٤ « ٥٠تين
تاريخ اشهرمشاهيرالشرق ٢ جزء « ٤ « — «
تاريخ ابو الفدا ٤ « — ٣ « ٥٠ «
تاريخ البابيه ٢ « — «
تاريخ الاندلس — « ٥٠ «
فتوحات الاسلاميه ٢ جزء ٢ « ٥٠ «
فتوحات الشام ٢ « ٢ « — «
تاريخ الازهر — « ٥٠ «

كتاب صوراوچى و آلوچيلرنڭ اوشبو شرطلرغه اعتبار ايتمكلرن اوتنه‌مز:

١) كتاب صوراوچى افنديلر برمقدار زادانكه يبارسونلر. زادانكه‌سز زاكازلر جوابسز قالورلر.
٢) آدريسلر ممكن قدر آچق يازلسون.
٣) كتاب صورالغان يرگه‌ياقن بولغان پوچتاواى استانسيه، اگر تيمر يول ايله آلدرلسه، يبه‌رلگان كتابلرنى باروب آلاتورغان تيمر يول استانسيه‌سى روسچه حرفلر ايله آچق ايتوب يازلسون.
٤) بر صومدن كيم كتابلر نالوژ ايتوب يبه‌رلماس. اول وقتده يوشلى آقچه‌نى الك يبه‌رو لازم.
٥) آقچه ارنينه پوچته مارقه‌سى ده يارى. لكن مارقه‌لرنى بر برينه‌ياپشماسلق ايتوب كاغذ ايله آرالاشتروب صالورغه كيرك.
٦) صاتلغان كتابلر كيرى آلنمى.
٧) صورالغان كتابلرنڭ صوماسينه قاراب‌ده كيدكه ياصالا؛ كوبله‌ب آلغانده.

Оренбургъ, يا كه **Уфа, Т-ву Каримовъ, Хусаиновъ и К-о.**

«وقت» اداره خانه‌سینڭ اوز مطبعه‌سنده نفیس روشده اعلا کاغدگه باصلوب چققان توبانده‌گی اثرلر اداره‌ده هم مشهور کتابچیلرده صاتلمقده‌در. اداره‌دن یوزلب آلوچیلرغه مخصوص اسکیدکه قیلنور. آدرس: Оренбургъ, редакція газ. „ВАКТЪ“

«محمد علیه السلام»

معتبر اصللردن آلنوب یازلمش بو اثر مکتب بالالرینه درس ایتوب اوقوتورغه هم مطالعه ایچون بیك موافقدر. مرتبی رضاء الدین بن فخرالدین. حقی ۲۰ تین، پوچته ایله ۲٤ تین.

«اویغه کیلگان فکرلرم»

محرری عمر القراشی.

غزته وژورناللرده اوتکون قلمی ایله مشهور عمر افندی نـڭ ٤۹ صحیفه‌لی، احسان یخشیلق، ملتنی اصلاح، بلندلك سویوکبی اون فصل اوزره ملتمزنی ایلڭ بوده‌تـکان مسئله‌لردن بحث ایتمش بو اثر «وقت» اداره‌سی طرفندن باصلوب چقدی. حقی ۱۲ ة پوچطه ایله ۱٦ ة.

«تاریخ اسلام»

ابتدائی و رشدی مکتبلرده اوقوتمق ایچون استانبولده مکتب سلطانی مأذونلرندن عثمان افندی جلیللر طرفندن آچیق ترکی تلنده یازلمش بو اثر، ایکنچی مرتبه باصلوب چیقدی. حقی ۱۸ تین، پوچته ایله ۲۲ تین.

«جغرافیای عمرانی»

غیمنازیه و ریالنی مکتبلرده اوقوتولا طورغان درس کتابلرندن آلنوب ترتیب ایدلمش بو اثرنڭ تلی آچیق، افاده‌سی ینگل، مکتبلرده درس قیلوب اوقوتورغه مناسبدر. مرتبلری فاتح کریموف ایله نورالدین آغه‌یفدر. حقی ۳۰ تین، پوچته ایله ۳٦ تین.

«بالالار اچون واق حکایه‌لر»

باشقا تللردن کوچرلوب ترتیب ایتلـگان بر اثردر. مرتبی دردمند. حقی ۱۲ تین، پوچته ایله ۱٦ تین.

«تل یاریشی»

یتمش دن زیاده اهل قلم طرفندن حکایه هم مقاله روشنده یازلغان بو اثرده اونطولغان یا که یوغالغان چن تاتار سوزلرینڭ بیك کوبسی جیولغان‌در. اوشبو ۱۹۵ صحیفه‌لك اثر، گوزل کاغدده گوزل روشده باصیلوب هر برکتابچیلرده ۷۵ تین‌گه صاتلمقده‌در. پوچته ایله ۸۵ تین.

«دورت کون»

روسلرنڭ مشهور ادیبلرندن ۋ. غارشین اثری بولوب، ر. رقیبف طرفندن ترجمه قیلنمشدر. بو رساله‌ده محاربه‌ده یارالانمش بر صالداتنڭ اوزی ئوتردیکی تورك صالداتی یاننده دورت کون عذابلانوب یاطدیغی و شو اثناده‌گی احوال روحیه‌سی - حسیاتی تصویر قیلنمشدر. بهاسی ۸ ة، پوچطه ایله ۱۰ تین‌در.

«قوزغونلر اویاسنده»

شاخته‌ده‌غی مسلمان اشچیلر طورمشینه دائر شریف افندی کمال قلمی ایله یازلمش عبرتلی بر حکایه‌در. بهاسی ۱۲ تین، پوچطه ایله ۱٤ تین.

«کتب سته و مؤلفلری»

حدیث وسنت عالملری قاشنده «کتب سته» دیه مشهور اولان حدیث کتابلری و آنلرنڭ مؤلفلری حقنده یازلمش بر رساله‌در. ۱۳٦ بیتدن عبارت اولان بو رساله‌نڭ حقی ٤۵ تین.

«باصلماغان شعرلر»

اوتوزقدر ذاتلرنڭ شعرلرندن نمونه‌لر جیولوب باصلمش شعر مجموعه‌سیدر. حقی ۲۰ تین، پوچته‌ایله ۲٤ تین.

«رحمت الهیه»

بو اثر، محترم موسی افندی طرفندن قوزغاتلمش «رحمت الهیه» مسئله‌سی حقنده مجتهد و محدث ابن القیم الجوزیه حضرتلرینڭ «حادی الارواح» نام بیوك اثرنڭ اولان بر فصلینڭ ترجمه‌سندن عبارتدر. ایکنچی مرتبه باصلدی. مرتبی رضاءالدین بن فخرالدین. حقی ۱۰ تین، پوچته‌ایله ۱۲ تین.

«ترویسکی علماسی و اصول جدیده»

اصول جدیده ایله بالالر اوقوتمق شرعا وعقلا درست ایدیکی حقنده، شیخ زین‌الله نقشبندی حضرتلری هم برابر اولدیغی حالده ترویسکی علماسینڭ اعلام نامه و عمومی نصیحتلرندن عبارت بر اثردر. ایکنچی مرتبه باصلدی. حقی ۵ ة.

Оренбургъ, тип. газ. „Вактъ“

سنه ۳ عدد ۱۹

شوال ۱۰ سنه ۱۳۲۸ ۱ اوکتابر ۱۹۱۰ سنه

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

صلاح الدین ایوبی.

ولادتی ۵۳۲ (۱۱۳۷) ده و وفاتی ۵۸۹ (۱۱۹۳) ده.

مصر، شام، حجاز و یمن مملکتلرنده حکومت سورمش «ایوبیلر» دولتنی تأسیس ایدوچی و اهل صلیب صوغشلرنده الوغ قهرمانلق کوستروچی بر پادشاه اولدیغندن صلاح الدین ایوبی، صوڭ وقتلرنڭ نادرشاه وناپالیونلری مرتبه‌سنده مشهور حکمدارلردندر.

اصل اسمی یوسف، کنیه‌سی ابو مظفر ولقبی‌ده «ملك ناصر» اولوب اذربایجان ترکلرندن (*) ایوب نجم الدین اسمنده بر ذاتنڭ اوغلی ایدی. اصل وطنلری ایسه اذربایجان ولایتنده «دوین» اسملی بر قریه‌در.

ایوب نجم الدین، مذکور قریه‌دن هجرت ایدوب «تکریت» و «بعلبك» شهرلرنده والی‌لك منصبلرنده خدمت قیلدی، صلاح الدین ایسه ۵۳۲ (۱۱۳۷) ده «تکریت» ده دنیاغه کلمشیدی. یکیت اولدیغنده «دمشق» شهرنده ملك نورالدین محمود بن زنکی خدمتنه کردی.

صلاح‌الدین غایت زیراك و أش باشقاروچی، جدی و اجتهادلی، عالی همتلی بر آدم اولدیغندن نورالدین حضورنده مقبولیت کسب ایتدی والڭ اشانچلی مأمورلر زمره‌سینه کردی.

مصر مملکتنده حکومت سورمکده اولان فاطمیلردن عاضدلدین الله بن یوسف (۵۵۶ده تختگه چیقمشیدی)، صبی اولدیغندن حکومت أشلری مستبد توره‌لر قولنده اولوب، بونلر ایسه بر برندن کونلاب آرالری دائم نزاع وخصومت آستنده طورر ایدی.

اوشبو وقت نورالدین طرفندن عاضد وزیری شاورگه یاردم ایچون شام عسکری یبارلدی. اوزینڭ آباقاسی اسدالدین شیرکوه قوماندانسنده اولان اوشبو عسکر ایله برلکده صلاح‌الدین هم مصرغه واردی.

صوڭ وقتده شاور، اهل صلیب ایله نورالدین ضررینه اتفاق ایتدیکنده صلاح الدین دخی‌ده شام عسکری ایله ۵۶۲ و ۵٦٤ تاریخلرنده مصرغه سفر قیلدی. اوشبو صوڭ سفرنده آباقاسی اسد الدین وفات اولدیغنده نورالدین یاردمی ایله فاطمیلر خلیفه‌سی اولان عاضدلدین الله‌غه وزیر نصب اولندی. بو وقتده یاشی ۳۲ ده ایدی.

(*) نجیب عاصم افندینڭ «تورك تاریخی» نام اثرینه مراجعت اولنه. ج ۱ ص ٤٤٦ ؛ ابن خلکان، مؤرخ ابن الاثیرگه تقلید ایدوب بونلرنی کرد قبیله سندن صانامشدر. لکن ایوبیلر حقیقت حالده کردلردن دگل، بلکه خالص ترك قومینه منسوبلردر.

اوشبو کونلرده عاضدلدین الله اوزینڭ حسرتندن وفات اولدیغنده صلاح الدین، مصر حکومتنی تماما اوز قولینه آلدی وشیعه مذهبنی اورتادن کوتاروب سنی مذهبنی شایع ایتدی وشافعی مذهبندن قاضیلر نصب قیلدی. بونڭ ایله برابر عباسی خلیفه‌لردن المستضیٔ اسمینه خطبه اوقوتدردی. بو واقعه ۵۶۷ نچی ییل محرمنده اولمشدر.

صلاح الدین، عاضدلدین الله نڭ بتون خزینه سینی، سرایلرینی ضبط ایتدی. اوشبو کونده عاضد کتبخانه‌سنده الڭ گوزل قلم ایله یازلمش وغایت نادر کتابلردن معدود اولمش یوز بیڭ جلد قدر کتاب اولدیغی مرویدر (*). (مصرده اولان جامع الازهر اوشبو فاطمیلر آثارندندر). اوشبو ساعتدن اعتبارا بتون مصر مملکتی نورالدین زنگی تصرفینه کردی ایسه‌ده ۵۶۹ده نورالدین وفات اولدیغنده صلاح الدین مستقل اوله‌رق مصرغه حکمدارلق ایدرگه کرشدی.

صلاح الدین نڭ الڭ بیوك شهرتی اهل صلیب صوغشلری وقتنده چیقمشدر. اهل صلیب ایسه اوز لرینڭ حج قیلمقده اولان یرلری شام مملکتینڭ مسلمانلرده طورمقنی ایستمازلر واوشبو سببدن شونی ضبط ایدوب اوز تصرفلرینه کرتمك فکرنده اولنورلر ایدی. آخرنده اوشبو مرادلری حقنده آوروپاده خرستیانلر اوز آرالرنده اتفاق توزودیلر.

میلادی ایله ۱۱نچی عصر آخرنده بطرس اسمنده بر ماناخ (راهب) زیارت نیتی ایله آوروپادن شامغه کلدی. حج ایدوب قایتدیغندن صوڭ بتون آوروپا شهرلرینه یوروب خرستیانلر قاشنده مقدس وعزیز اولان حج یرلرینڭ دینسز (مسلمان)لر قولنده طوردیغنی وبونڭ ایچون بتون خرستیان مسئول ایدیکنی، بو اورنلردن مردار (مسلمان)لرنی قوغوب چیقارمق خرستیانلر ایچون فرض اولدیغنی غایت اثرلی صورتده سویلر اولدی، وعظلرنده شام ولایتنده اولان مسلمانلرنڭ ظالم وخرستیانلرنڭ مظلوم صورنده یاشادیکلرن

(*) اوشبو کتابلرنڭ بر قسمی بو کونده گیرمانیاده «لیدن» کتبخانه‌سنده اولدیغی مرویدر.

تعریف قیلور و اورام اورتالرینه، میدان یرلرگه خلقنی بیغوب وعظ أیلر، کوزلرندن یاشلر آغزوب جماعتلرنی اشاندرر و دین یولنده صوغش آچمق طوغروسنده قزدرر ایدی. شونڭ ایچون بطرس وعظی سببندن بتون آوروپا قوزغالدی و بتون خرستیان خلقی آیاقغه باصوب، دین یولنده صوغشغه حاضر لنورگه کرشدی.

۱۰۹۶ تاریخنده غایت دهشتلی صورتده بر آدم دڭزی آوروپادن شام طرفینه آغوب کندی. دڭزنڭ اوچی، قولینه صلیب کوتارمش راهب بطرس اولدیغی حالده آخرنده نهایت یوق، دولقون آرتندن دولقون کلدیکی کبی همیشه اویوم اویوم اوله‌رق اولگیلرگه یالغانوب آغوب طوررلر ایدی. آتلی و جیاولی، قارت و یاش، بای و یارلی، ایر و خاتون همه سی اوستلرینه قزل کریست صورتی توشرلمش کیوملر کیمشلر، اوشبو کیوملرنی بو، دین حامیلری اوزلرینه رسمی بر علامت قیلمشلر ایدی.

دڭزنڭ آرتی آوروپادن اوزلمادیکی حالده، باشی سلچوق ترکلرینه باروب تورتولدی. چاقرمی کلمش اوشبو قوناقلرنی سلچوق ترکلری اوز مملکتلرینڭ حدودینه باروب قلچلر ایله قارشو آلدیلر و شول ساعتدن صوغشغه کرشدیلر.

صوغش شول درجه‌ده قورقنچلی اولمشدرکه ایکی طرفدن اولدرلمش آدملرنڭ حسابلری اولماز ایدی، یر یوزی قان ایله قاپلاندی، دیورلر.

دڭزنڭ بر بولمی نیچوکدر ترکلرگه اوچرامقسزین کندیلر ویوللرنده دوام ایدوب شام حدودینه یتدیلر، طوتاشدن بر هفته (*) صوغشدقلرندن صوڭ ۱۰۹۹ده ایبول آینده (۴۹۲ تاریخی شعبانند‌ه) «بیت مقدس»نی ضبط ایدوب «جود فری» اسملی باشلقلرینی پادشاه قیلدیلر. بوندن صوڭ «بیت مقدس» اطرافنده اولان شهرلرنی بر بر آلوب اوشبو یرلرده سلطان صلاح الدین وقتنه قدر یوز ییلغه یاقین حکومت

(*) معتبر مؤرخلر، طوتاشدن قرق کون صوغشوب آلدیلر، دیورلر.

سوب طوردیلر. «اهل صلیب» دیه ایشته اوشبو آوپادن «بیت مقدس» نی مسلمانلردن آلمق ایچون وارمش ودین اسمی ایله صوغشلر قیلمش خرستیانلرغه دیبورلر.

سلطان صلاح الدین، اوشبو خرستیانلر ایله صوغشدی. ٥٨٢ – ٥٨٣ (١١٨٦ – ١١٨٧) تاریخلرنده اهل صلیبغه غالب اولوب شام ولایتنده کوب شهرنی کیرو قایتاروب آلدی.

اهل صلیب صوغشلری ٤٨٧ (١٠٩٥)دن باشلاب ٦٧٩ (١٢٧٠) سنه سینه قدر سوردی. ایکی عصر قدر دوام ایتمش اوشبو تعصب دڭزینه ترك قومی کوکرك ویروب مقابله قیلدی. انتظاملری، عدالت وحسن تدبیرلری سایه‌سنده ترك صوغشچیلری آخرنده اهل صلیب نی قوغدیلر. ایکی عصر صو-غشدقلری حالده آوروپالولر بر قاریش قدر اولسون یر آلمقدن محروم اولوب کیرو قایتوب کتدیلر.

***

سلطان صلاح الدین اورتا بویلی، قویی صقاللی، اوتکون کوزلی، غایت زیراك، خوش خلقلی، حلیم ومشفق، جومرد اولوب باشینه چالمه و اوستنه‌ده جبه کیار، بیلینه قلچ باغلار ایدی (*). مجلسنده اویون کولکو سویلنماز، جدی شیلردن باشقه دن بحث قیلنماز ایدی. حدیث و فقه علملرینی شول عصرده اولان مشهور عالملر مرتبه‌سنده بیلورشونك ایچون اوزینی برحیله کارده، علم ودین اسمی ایله آلدی آلماز و هیچ نرسه‌ده شوملانماز و شکلنماز، بوش وقتلرینی مطالعه ایله کچررایدی. نمازلرینی وقتنده اوتار، کرشکان اشینی یولده قالدرماز، سفرنده وحضرنده ایشکی آچیق اولوب بای ویارلی، یاش وقارت، ایر وخاتون اوزلری طوغری کروب اوز یومشلرنی عرض قیلورلر، زار موڭلرینی ایرشدررلر، دعوالرنی اوزی تیکشرر واوزی حکم ایدر، وزیرلرینی اوزلرینه لازم اولان

(*) نه یردن تابو بدر «دائرة المعارف» صاحبلری رسمینی‌ده قویه‌شلردر.

خدمتلری طوغروسنده مسئول طوتار ایدی. غایت جسور وشجیع اولوب صوغشدن ودشمندن قورقماز وهروقت: «بنم قاشمده بو کون اولمك ایله ایرته‌گه اولمك آراسنده فرق یوق» دیه سویلر ایدی.

جدی وعالیجناب اولدیغندن کندی شخصی ایچون هیچ کیمدن انتقام آلمامش، دوستلری دگل حتی الڭ بیوك دشمنلری اولان اهل صلیب طرفندن بونڭ عالیجنابلغی اقرار وتحسین ایدلمش، قوماندانلر حتی «اگرده عوام خلق بونڭ یخشیلغنی وآدمچیلگنی بیلورلر اولسه محبت قیلورلر ودین اسمی اولان صوغشلردن توقتاب بزلرنی صوغش صفلرنده یالگز قالدررلر» دیو قورقدقلرندن صلاح الدین حقنده اولان مدحیه ومناقبلرنی سویلاتماز ایچون سینزورلر قویارغه مجبور اولمشلردر.

سلطان صلاح الدین اصلا غیبت سویلماز، مال یغماز ایدی. میلیونلر ایله خلقلرغه پادشاهلق ایتدیکی حالده بتون ترکه‌سی روسیه آقچه‌سی ایله ٢٠ صوم مقدارنده حساب ایدلمش، آتلانوب یورمکده اولان آتی ده عاریت ایدیکی معلوم اولمشدر.

صوغش وقتلرنده عادتی عسکرلر ایله برلکده آشاب ایچوب وبرلکده قونوب کوچوب یورر، اصلا امتیازی اولماز ایدی. هر حالده بونڭ ترجمهٔ حالی حسن اخلاق وعلویت درسلرندن عبارت اولوب حقنده هر تورلی لسانلرده مختلف اثرلر یازلمشدر. فرنکلر حتی بو کونمزگه قدر صلاح الدین اسمینی حرمت ایله یاد قیلورلر. تعصبنڭ تمثال مجسمی اولان اهل صلیب اوزرینه غالب اولدیغنده کوسترمش انسانلقلرینه حیران قالورلر. صلاح الدین زماننده اسلام مملکتلرنده کوردیکلری مدنیت و عمران اثرلرینی آوروپاغه کوچردیکلری سببندن شمدیکی مدنیت طوغدیغنی اعتراف قیلورغه مجبور اولورلر.

بو کونگی گیرمانیا ایمپراطوری ویلهیلم، سوریه‌گه اولان سیاحتنده خاتونی واتباعی ایله برابر سلطان صلاح الدین قبرینه حاضر اولمش واوز عادتلرینه کوره احترام یوزندن چچك قویمشدر.

مصر وقدوس شهرلرنده وقفلری مکمل اولەرق بر قاچ عدد مدرسەلر، مصرده «قلعة الجبل» اسملی قلعه ایله «بئر یوسف» (*) اسمنده اولان قیو، بونك اثرندندر.

صلاح الدین طرفندن تأسیس ایدلمش وقفلی مدرسەلرنك هیچ بری اوز اسمینه منسوب ایدلمادیکی، صدقه واحسانلارینی یاشرون قیلدیغینه بر دلیل اولەبیلور. صوغشلرینك برنده، سودیکی بر اوغلینك وفات ایتدیکندن خبر آلمش فقط کیفنی بوزمقسزین اوزینك خدمتنده دوام ایتمش، بو کبی مصیبت ایله مبتلا اولدیغنی الك یاقینلرندن باشقەلر سیزمامشلردر.

وفات اولدیغنده ۱۷ عدد ایر بالاسی ومؤنسه خاتون اسمنده بر قز بالاسی قالدی. شول زمان عادتینه کوره مملکت، ایر بالالری آراسنده تقسیم اولنوب حلبیه، دمشقیه، مصریه اسمنده اولان «ایوبی» دولتلری تأسیس ایدلدی.

سلطان صلاح الدین ۵۷ یاشنده وقتنده ۵۸۹ (۱۱۹۳) نچی ییل ۲۷ نچی صفر(مارت) ده «دمشق» شهرنده وفات ایتدی. وفاتی، خلفای راشدون وفات کونلری قبیلندن بتون اهل اسلام ایچون مصیبت کونی اولوب کوز یاشلری ایله آغلادیلر ولایق احترام اوزرنده دفن قیلدیلر. ۲۲ ییل حکومت سوردی.

ابن رشد.

مشهور عرب فیلسوفی اولوب «قومیمنتاتور» [شارح] لقبی ایله مشهوردر. ۱۱۲۶ ده طوغوب ۱۱۹۸ ده اولدی. الك «اشبیلیه»ده صوڭره «قرطبه»ده قاضی بولوب طوردی. نهایت اوزینی، آرسطو اثرلرن تحقیق و تیکشرو ایچون خلفه ابو یعقوب یوسف‌گه تقدیم ایتدیلر. آنك محبتینه مظهر بولوب، خصوصی طبیبی بولدی و یوسف نڭ خلفی المنصور یعقوب زماننده ده شول اورننده قالدی. نهایت ۱۱ ده دینسزلك ایله اتهام قیلنوب «قرطبه» یاننده «الیون» موقعینه نفی قیلندی. اولەر آلدندن ینەدن المنصورنڭ خلفی‌نڭ سراییده «مراکش»گه قایتارلدی.

ابن رشد، آرسطوغه بیك محبت باغلان‌نڭ الڭ نق مخلصی ایدی و عمومی عقل (عقل م) بارلغینی و بو نرسه شخصلرنڭ روحلرندن مستقل اولارق معیشتده بندەلر آرەسینه بولندیغینی وکشلر وفات ایتدیسه بو جزء، ینەدن شول عقل عام‌غه قایتدیغینی اعتقاد ایته ایدی. بو مسلککه بناء شخصنڭ ابدیلگی تماما انکار ایتلەدر.

اول قرآننی‌ده آرسطو فلسفەسینه موافق روشده تفسیر ایتدی. ایشته اوشبو اشی ایله مسلمان دینی فلسفەسی‌نڭ موجدی اسملانورگه لائقدر.

خرستیان اسخولاستیقلری قاشنده بیك احترام ایله طانیلادر. عقل عام حقندەغی فکری خرستیان روحانیلری قاشنده زور دینی نزاعگه سبب بولدی. نهایت پاپا اوننچی لیف ابن رشدنی، مسلکینی و بتون طرفدارلرینی ملعونلر، کافرلر دیه اعلان ایتوب بو مسئلەنی کیسدی.

ابن رشد طب فننده ده بیك مشهور بولوب آرسطو طرفداریدر. بیك توبلی تیوریەچی صانالا.

اثرلری‌نڭ کوبسی لاتینچەغه ترجمه ده‌گنده طابلوب برنچی صفده آرسطو اثرلرینه شرحلری طورادر. باشقه مشهور اثرلری‌ده بار. مثلا غزالی‌غه ردیەلری و طب‌ده زور اثرلری بولوب لاتینچه Gollget دفعەلرچه باصلدی. اثرلری ایڭ ایلك لاتینچه اولارق ۱۴۷۲ ده باصلدی. آرسطو اثرلری ایله برابر اولارق دفعەلرچه باصلغالادیلر. اثرلرینڭ الڭ یاخشی باصمەسی ۱۵۵۲ ده «وندیك» ده ۱۱ جلد ده باصلدی.

ب. اینتسکلوپادیچسکی اصلاوار.

(*) ایسکی زمان حاجیلرینك مصرده یوسف پیغمبر قیوسینی کوردك دیه سویلەکده اولدقلاری قیو ایشته بودر.

مقالەلر :

اركان اربعۀ اسلامیه.

مفتی محمد عبده حضرتلری تفسیرندن مقتبس.

اهل اسلامدن قوت و شوکت ، وجه اسلامدن جمال ولطافت زائل اولمش ایسه شو آشاغیده مذکور اركان اربعۀ اصلیەنك مفقودیتندن ناشی اولماسی ظا- هردر. اركان اربعه ایسه بونلردن عبارتدر : ۱) بر خدایه اعتقاد ایتمك . ۲) هر تورلی اعمال صالحەلری اقامت ایتمك وعمله کیتورمك . ۳) هر نه کبی شبهەلر احاطه ایدر ایکان حق وحقیقت ایله توصیه ایدشمك. ٤) شهوات هجوم ایدر ایکان صبر ایله توصیه ایدشمك. « والعصر » سورۀ جامعەسی بوڭا ارشاد ایتمشدر.

شمدیلك بزم مسلمانلرده « ایمان » فقط لسانده تردید اولنور کلمات رسمیەدن عبارتدرکه بری برینه تقلید ایله محافظه اولنور. فضیلتی رذیلەدن ، خیری شردن فرق ایدەچك قوت یوق. حتی بزم « اما من اعطی واتقی وصدق بالحسنی . . .» جلیلەسنده مدلول علیه اولان « ایمان » قالمامش ، بزدن هر کیمسه کندی أشلەکده اولان اعمال و افعالنی ، حسنات جملەسندن صایماقده خدایدن اوتانمایەرق ثواب ده امید ایدلمکدەدر. أشلەمش اعمال وافعالمز حسنات جملەسندنمی ؟ سیئات جملەسندنمی ؟ تفکر و بر کره اولسون حساب ایدلمامکدەدر. حتی بزده حسن ایله قبحنی تفریق ایدر قوتده یوق. نظر اسلامده ایمان ایسه خیری شردن ، فضیلتی رذالتدن یقینا فرق ایتمك همده خیری فضیلتی محبوب ، شری رذالتی مکروه کورر بر قوۀ قاهرەیی اعتقاد ایتمکدن عبارتدر ، باشقه هیچ بر شی دگل. اگرده ایمان فقط لسانده تردید اولنور «خدایم بروبار» کلمەلرندن گنه عبارت اولسه ایدی ، ایمانڭ صوڭ درجه هر بر شی اولدیقی ایله برابر شمدیلك دنیاده ایمانسز کیمسه اولماز ایدی. زیرا هر کیم قوۀ قاهرەنڭ موجودیتنی حتی احدیتنی عقل ایله بیلور. قوۀ قاهرەنی لسانی انکار ایتسەده قلبی انکار ایدەمز. فقط أیمان حقیقی خدای وار دیمك گنه دگل ، بلکه خداینی تقدیس توحید تعظیم ایتمکده همده خیری محبوب شری قبائحی مکروه کوردکنی اعتقاد ایتمکدەگنه متصور اولور.

بویله ایمان حاصل اولور ایسه بندەنڭ قلبنده مخافة الله عارض اولور. بندەنڭ قلبنده مخافة الله عارض اولدیغی بنده کندینی قبائحدن منع ایدر ، نفس امارەسینه سلطان اولور. رسول اکرم افندیمزه وباشقه رسوللره ایمان ایتمکده همده خدادن منزل اولان کتابلره ایمان ایتمکده شو بر اللهغه ایمان ایتمکله تمام اولور. زیرا اللهنی تصدیق ایدن آنڭ رسوللرینه و کتابلرینه انکار ایدەمز. شو فضاً غیر متناهیده مبثوث اولان اجراملر همەسی بر خداینڭ اثری در دیه اعتقاد أیلر.

شو عالم دنیاده حادث اولور شیلر بر خدانڭ تقدیری ایله و قدرتی ایله وجوده کلور دیه ایمان ایدر. بناء علیه قلبی ایله خدایه متوجه اولور. لقاء خدابی آرزو ایدر ، هدایتی خدادن ایستر. اشته حقیقی ایمان شوندن عبارتدر. یوق ایسه کلمات رسمیه وبندەنڭ قلبنه حیات ویرمیان تصدیق بزدن مقدم بر چوق امتلری جهالت وادیلرینه توشروب هلاك ایتمشدر ، او امتلر هر نه قدر رسوللره تصدیق ایدنلردن ایدیلر ایسەده ایمان ودیانتلرینڭ فقط رسوم ظاهرەلرینی محافظه ایدوب ، دین وایماننڭ علویت و قدسیتندن و فضیلتندن غافل اولدقلرندن خسار عمومیه قالمشلر . .

دیمك انسانلری خسار عمومی‌دن استثنا ایدر دین، طمانینهٔ نفس ایله مقرون تصدیق و اقراردن هم‌ده خدانیڭ حکمنه بوی صونه‌قدن عبارتدر. «انما المؤمنون الذین آمنوا بالله و رسوله ثم لم یرتابوا و جاهدوا باموالهم و انفسهم فی سبیل الله ـ اولئك هم الصادقون....

بوراده دها بر بیوك خطر وار: اهل مکر طرفندن اختراع اولنمش اسملره گویا عبادت اولنور کبی‌در. وسیله‌لر واسطه‌لر اتخاذ ایتمك اصل اسلامده یوق اولدقی حالده نه چاره مسلمانلر بوڭا رغبت ایتمشلر حتی من حیث لا یشعر شرك خفیلره دوشمشلر. اسلام‌ده «یملیخا...» وما اشبه ذلك کبی اسملره قللق ایتمك آنلردن نصرت اعانت هدایت صورمق یوقدر. «ان هی الا اسماء سمیتموها انتم و ابائکم ما انزل الله بها من سلطن...». فعلی هذا آنلردن استمداد هم یوقدر. اعمال صالحه‌یه کلور ایرسه‌ك بینلرنده حسد عداوت جهالت کبر وکسالت شائع اولمش امت آراسنده اعمال صالحه نصل اقامت اولنور؟ ونصل اعمال صالحه‌نڭ روحی فضیلتی نمایان اولور؟ هیئت اجتماعیه مشوش بر حالده ایکان نصل دین کبی بیوك بر شی اقامت اولنور؟..... حالبوکه هر برمزه «دین» نی اقامت فرض بر شی ایدی. شبهات هجوم ایدر ایکان نور حقیقت ایله توصیه ایدوشوب اهتدأ ایتمك، شهوات هجوم ایدر ایکان قوت صبر ایله حرکت ایدوب گوزل معامله‌ده بولنمایه توصیه ایدشمك کبی اسلامنڭ رکنلرندن شو ایکی بیوك شیلر شمدیلك هیچ بولنماز «الدین ـ النصیحة» دیه لسان نبوتدن صادر اولمش ایسه‌ده شمدیلك نصیحت ایتمکده هم‌ده نصیحت قبول ایتمك‌ده یوق، امر بالمعروف نهی عن المنکر کبی شیلر اعتباره آلنمایور. تواصی بالحق تواصی بالصبر کبی شیلری موضوع لهلرندن دوندرمشلر. تواصی بالحق تواصی بالصبر ایسه غایت بیوك بر وظیفه‌در. اسلام شونلر ایله میدان آلمش. تواصی بالحق وتواصی بالصبر ایسه حکمت و موعظهٔ حسنه ایله بنده‌لری حقیقته دعوت ایتمك، هم‌ده شهواتلره اوهاملره لذاتلره اسارتدن نهی ایدوب صبر وثبات اقدام ونشاط ایله توصیه ایتمکدن عبارتدر. اسلام، صبر وثباتی بر رکن اوله‌رق اعتبار ایتمش هم‌ده صبر قیلوچیلری پك زیاده مدح ایتمشدر. تجربه ایله هم معلومدرکه بر ملتنڭ افرادنده صبر وثبات اولماز ایسه اول ملت انقراضه یوز طوتار. بالعکس افرادی صبر قیلوچی امت آز بر زمانده بتون دنیایی استیلا ایدر. مثلا ابتدای اسلام‌ده مجاهدین اسلام نصف قطر ارضه مالك اولمشلر ایدی. بونلر هب صبر برکاتنده بولدی. بوکون مسلمانلر خسار دنیوی‌ده قالمشلر ایسه باشقه دگل، صبر اولمادیغی ایچوندر. حتی جمیع فضائل منبعی صبردر، دیرسه‌کده مبالغه اولماز. جمیع رذائل صبر یوقلغی سؤ نتیجه‌سیدر. کذلك مسلمانلرده علم و معارف یوقلغی‌ده شو صبر اولمادیغندندر. اسلام حکمنه کوره علمنی من المهد الی اللحد طلب ایتمك لازم ایسه‌ده هیهات!! قایده اول من المهد الی اللحد حتی بر ساعت مطالعه‌گه صبرلقلری یوق..... آتالری مکتب‌ده اوقومقده اولان بالالرینه صارانلق قیلور، شویله ایدوب بتون ملتنی وطننی انجیدر... مسلمانلری علی العموم دیورلك فاسد اعتقادلر اوهاملر خیالاتلر استیلاء ایتمش اولدقنی دوشنوب بر کیمسه میدانه چیقوبده اوهاملره اسارتدن و انکار حقائقه جسارتدن منع ایدوب حقیقت اسلامیه‌یی بیان أیلرسه اول زواللی بیچاره‌یه قیامت قوپاریورلر.....

اگرده مسلمانلر بدعت و خرافاتلردن تخمیر اولنمش جعلی دینلرینی براقوبده دورت رکن‌دن عبارت اولان اصلی دینلرینی اقامت ایدرلر ایسه یعنی فضیلتی محبوب رذالتی مکروه کوررلر، بر خدانی توحید تنزیه ایدرلر و آڭا هیچ بر شینی شریك اتخاذ ایتمزلر ایسه، هم آڭا مخلص اوله‌رق عبادت ایدرلر و آنڭ رضاسینی طلب ایدوب اعمال صالحه‌یی عمله کتوررلر ایسه بر برینی بدعت وضلالتدن صاقلایوبده، حقیقته دعوت ایدرلر هر نه کبی امرده اولسون بر برینی صبر وثبات ایله توصیه ایدوشوب مساعدهٔ شرعیه داخلنده معیشت ایدرلر ایسه شبهه یوق خدانڭ وعده‌سینه مظهر اولورلر. «وعد الله الذین آمنوا

منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلهم و لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم و لیبدلنهم من بعد خوفهم امنا یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا...» هم شو آیت جلیله‌ده ذکر ایدلمش وعده مظهر اولدقلری کبی. هم: «ومن کفر بعد ذلك فاولئك هم الفاسقون...»، «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم...» کبی آیتلرده مذکور اولان وعیدلردن امین اولورلر...

قرآن‌ده حقیقی ایمان ایدنلرنك هیچ بر وقتلرده خسرانده اولمایه‌چقلرینی بیان ایدلمشدر، فقط ایماننك اعمال صالحه‌یه مقارن اولماسی شرط ایدلمشدر.

اگرده مسلمانلر بوندن صوڭره حقیقی اسلامه رعایت ایدرلر ایسه بویله خسارت واسارتدن قور-تیلوب بر یاڭا مدنیت اسلامیه تشکیل ایده‌رك بتون کرهٔ ارضغه مالك اولورلر ایدی. الله تعالی قرآنده وعد ایتمشدر.

میان عبدالاول بن محمد حافظ الغفاری الاقاوی.

آثار عتیقه.

روسیه مملکتنده ایدل واورال بویلرنده ترکیچه یازلمش یازولرنك الڭ ایسکیسی.

مستشرقلردن ۋ. ۋ. ۋیلیامینوف - زیرنوف: „Изслѣдованіе о касимовскихъ царяхъ и царевичахъ“ اسملی اثرینك ٣ نچی جلدنده دیه‌در:

«قاسم تاتارلرینك اثری اوله‌رق میلادی ایله ١٦٣٩ نچی ییل (هجری ایله ١٠٤٨) ده علیکای آتالیق طرفندن یازلمش بر وصیت نامه صاقلانه‌در. اوشبو وصیت نامه قاسم حکمدارلرندن، فاطمه سلطان آتاسی آق محمد سید بن بولاك سید شافولوف ایله دوست محمد میرزا خان گیلدی میرزا اسمینه یازلمشدر. اوشبو وصیت نامه‌نك اصل نسخه‌سی شمدی بنم قولمده‌در. بونی ایسه بڭا ١٨٦٣ نچی ییل جای کوننده - قاسم-شهرینه واردیغم وقت شاقولوفلردن سید حسین گری ایله سید بامار (بهادر) گری ویردیلر. بو اثر اوشبو کون‌گه قدر مذکور سیدلر قولنده صاقلانوب طورمشدر. بن بونی روسچه‌غه ترجمه ایدوب اصلی ایله برابر اوشبو یرگه درج ایتدم. فقط وصیت نامه کاغدی پك ایسکی اولدیغندن باشندن بر یاکه ایکی یول اوزلگان، آخرندن هم اوچ یول مقداری کیسولگان».

بوندن صوڭ مستشرق، مذکور وصیت نامه‌نك ترکیچه یازلمش عیننی کندی رسم خطی ایله درج ایتمشدر. اوشبوندن کوچروب بز هم اصل رسم خطنی اوزگرتمی وصیت نامه‌نك عیننی اوشبو یرده درج ایده‌مز.

***

«...... فاذا جاء أجلهم لا یستأخرون ساعة ولا یستدمون بر الله تعالی حضرتلاری‌نینك عنایتی حکمی قدراتی برلان تقی عزیز پیغمبرلارنینك حدیسی وقرآن آیتلاری برلان تقی دولتلیغ اولوغ پادشا حضرتلاری خان هم اولوغ بیك میخایلا فیدورۋیچ ۋسیاروسی‌نینك یرلغی هم اولاژبنیه‌سی برلان تقی شریعت دوروستلیکی برلان تقی سید وسعادت ملا وموجوداتلارنینك شهیدلیقلاری برلان ایامیز آرسلان خان حضرتلاری اوغلی ایامیز سید برهان سلطان حضرلاری‌نینك یارلیقاب بیورغان روخستلاری برلان تنکری تعالی حضرتلاری‌نینك بنداسی آقای میرزا اوغلی علیکای آطالیق اوز ایقرار کونکلومیز برلان ایامیز سید بورهان سلطان حضرتلاریغه باش اوروب روخست تیلاب عقلیمیز اوسومیز دوروستلو کوندا دونیا وآخرتلیك ایشلاریمیز آسانطلیق برلان آمان بولغای ایردوك تیب بو واصیت نامه خطیمیزنی کوزوموز ترۋیندا یازدوردوق بر خدایمیزنینك تقدیری یتیلیب دونیادین اوتاردای بولساق بزدین سونکرا میراس خونلاریمیز بزدین قالغان دونیالیغیمز اوجون اوز آرالاریندا اوروش طلاش ایتیب بری نینك بریکا کونکلی قالماغای ایردی تیب موندا غ واصیت یازدورغالی کوز ومز آلدوندا بویوردوق قودامیز بولاك

سید سید اوغلی آق محمد سید برلان خان کیلدی
میرزا اوغلی اینیمیز دوست محمد میرزاغه واصیت
سوزمز بو ترور تاریخ مینك ده قرق سیکیز یلدا
مبارك ذی‌القعده آی‌نینك اون آلطینچی یکشنبه کون
ایردی‌کیم بتلدی ایمین المعتمد مسلمانلار حضور یندا
مشتمل بو معنی‌نیبك بیانی اوزا بو واصیت نامه خطی
نینك آخر یندا تنوقلار آتلارین یاد قیلغای‌میز دونیا
لیکیمیز هم آخرت‌لیکیمز قودامیز آق محمد سید برلان
اینیمیز دوست محمد میرزا بز دونیادین اوتکاندین
سونکرا بزنینك سوزومیز برلان بو واصیتمیز ایامیز
سید برهان سلطان حضرت‌لارینه تقی آنه‌لری ایامیز
فطمه سلطان بیکم حضرت‌لارینه باش اورغای‌سز بز
قول‌لارینه برلیقاب کونکول‌لارین فعیل ایتیب بزیکان
ایچکان آش‌لارین سولارین بزکا حلال ایتسون لار
بزنینك برکان ایتکان خزمتیمیز کوچومز آلارغه حلال
بولغای بوز مینك قورلا کونکلوموز فعیل ترور تقی
آلارغه براغلی میراسیمیز بولمادی برلیقاب اول ایشدان
بز قول لارینه فعیل بولغای لار ایردی لار آلارینـك
برلیقاشیندا بتکان یورتوموز تقی جمله سالغان منیاط
لاریمیز جمله قرالدیمیز ایامیز سید برهان سـلطان
حضرت‌لاری‌نینك حقی ترور هر نچوك ایتسـه‌لار
هر کیم کا برلیقاسالار آلارنینك ایرکی بار تورور تقی
ایرکلی کشی ایامیز فطمه سلطان بیکم حضرت‌لارینه
اوراز محمد باشما کوڭ میراث بر بب کینکان آی صلو
آتلیغ خاتون برلان باش اورامیز بز قارت قول‌لارین
شونكُ برلان یاد ایتسون‌لار بزنینك میراسیمیز تقی
ایامز سید برهان سلطان حضرت‌لارینه اوزومیزنینك
قولومیزدا اوسکان بوض مادیانیمیز برلان باش اورامیز
بیلتورغی صورمادیان طایی برلان برلیقاب بز قارت
قول‌لارین شونونك برلان یاد ایتکای‌لار تقی اینیمیز
دوست محمد میرزا یوب کوروب بزکا کونکول‌لارین
فعیل ایتکای‌لار ایردی انداغ کیم ایتکان ایکولیك
لارینه آنینك برکان مال‌لارینیك حسابینه ساجیمیز
برلان سقالیمیز هم یتمکای یوب کوروب بزکا کونکلون
حلال ایتیب خوش ایتکای ایردی یان بولاط اوغلی

قوطونای خاتونون دان سـاتیب آلفان ایر ینه اوغلی
قورمانای نیمج جورام آغار میرراس ایتیم کونکلونه
یخشی تقی آق محمد سید اوغلی کیاۋیم تبن محمد
سید برلان یو جونوم بکیش بیکاچ بزکا فعیل بولغای
ایردی‌لار آلارغه شول‌لوق قوطونای خاتوندان ساتیب
آلفان ایر ینه اوغلی ایوانای آتلیغ نیمج جورام بزدین
سونکرا میراث بولسون آلارغه تقی علی بك حافیظ
اوغلی کویاویمیز ایش محمد برلان خریداشیمیز
شهر سلطان بیکاچکا آلارنینك ایکی‌سینه بورنای اوغلی
اوته‌میش‌دین ساتیب الفان نیمج مارجام قورمان‌بی
آتلیغ میرراث بولسون یوب کوروب کونکل‌لارین
بزکا فعیل ایتسون‌لار بزنینك کونکلوموز آلارغه فعیل
دور اوزلارینه هم معلوم‌دور خریداشیمیز شـهر
سلطان بیکاچ‌نینك بز الارنی یساب توزوب برگانیمیز
ایکی بوز صوم‌دان هم اونغان‌دور اول ایشدا بزکا
آلارنینك منلاتی بوق‌دور ایمدی تقی بو میراث برکان
یسیر لار یمیزدین باشقه اوزومیزنینك آیلا مال حقی‌میز
آندیرای اوغلی یاپش آتلیغ جورام‌نی حق ریضاسی
اوجون پیغمبر علیه السلام شـفعتی اوجون قیامت
اومیدی اوجون اوز باشیمیزدان اذاد ایتوك اوزکا
اذادلار تیك تقی قوتونای خاتونون‌دان ساتیب آلفان
ایر ینه آتلیغ جورانینك خاتونی یوریه قزی دۆلاش‌نی
هم اذاد ایتوك اوزکا آذادلار تیك آذاد بولسون تقی
آلارنینك آذاد خطلارین هم اوز کوزومیز تیرۋیندا
کوزوموز آلدون‌دا یازدوردوق اول ایکیسی‌نینك اذاد
خطین آق محمد سید نینك قولونه اوز قولوم برلان تابشوردق
خدایمیزدین تقدیر یتیب اوزومیز دنیادین اوتکان
سوناك آق محمد سید برلان اینیمیز دوصت محمد
میرزا آلارنینك آزاد خط‌لارین ایکیسینه یاپش
برلان دۆلاشکا برسون‌لار یوب کوروب آنلارده
هیچ کیم ایرسه‌نینك ایشی کوچی یوق ترور دۆلاتلی
الوغ پادشاه حضرت‌لارینك ایرکلی آدم‌لاری ترور
لر تقی آندیرای اتلیغ اوروص چوراەیز هم‌ایرکلی
کشی دور هر قایدا سوسه اوز ایرکی برلان آندا
بارسون صلادغی کچی اویومیرنی بر یب ببارگای

سیز آنی تورت یانی قبله تقی تیموشقه آتلیغ پان
چورا میزنی اوزی صوحالای طورغان آلاشانی آنکار
بریب یبارگای سیز تورت یانی قبله قایدا سویسا
آندا بارسون اوز ایرکی برلان ایرکلی آدم دورتقی
بورونغی ایلیك آتلیغ قارت مارجامیز آنامیز با
شوندان آذاد بولغان اول هم ایرکلی کشی ترور
قایدا سویسه آندا تورار اوز کونکلی برلان تقی
اول میراث ایتکان تقی آذاد ایتکان تقی اوزکا
ایرکین چورالاریمیزدان اوزگا اوزومیزدان سونك
قالا تورغان مال تیرلی کیمیزنینك حسابی بو ترور
اوتوز صوم آقچه بر کوران یورغا ایکی جیران
آلاشا بر کوك آلاشا تقی ایکی کوران آلاشا بر
قراما دیان اون قویوم ایکی قوج قاریم اوچ مور-
طام قاغیل غان قاغیل ماغان آشلیق تاریغ لاریم یرگا
چاچ قان کوزلوك آریش لاریم آصار قزانیم جبار بال
طام ایتکنجه حطیتم یبجه یوم شاغیم قلادور آلیش
بك اوغلی آل محمد میرزادا ایکی صوم قبلالی آلاسی
آقچم باردور بن کیلدی اوغلی قرادا بر صوم قبلاسیز
آلاسی آقچم باردور آق محمد سید برلان دوست
محمد میرزاغه واصیت سوزوم بودورکه هیچ کیم
ایرسه گا بر آقچه براسی بوروجوم یوق دور بر
الله غه براسی بوروجلو بر جانیم دور قچان کیم الله
تبارك وتعالی دین تقدیر یتیب من علیکای آطالیق
دونیا دین رحلت قیل سام آق محمد سید برلان
دوست محمد میرزا مینی آروۋ یوۋدوروب آق
کفن لاتیب حق یرینه تاب شورسون لار مینم مالیم
دین تیر کیم دین ایل دور وسونجه آطاۋومنی توکوۋومنی
آطاسون لار شامومنی چیراغیمنی سون دورماسون لار
مینی پاکلا کان کشی کا هم حافیظ لارغه قرآن
تولتورور اوجون منیم مالیم دین تیرلی کیم دین
اوشاۋ ونا کورا برسون لار کویاۋوم تین محمد سید
برلان یوجونوم بیکیش بیکاج کامیراس برکان ایوانای
آتلیغ جوراما صلاداغی اولوغ اویوم نی آغار برسون
لار منیم آطاۋوم دین توکوۋوم دین قالغان هم مینی
پاکلا کان کشی کا برکان دین هم حافیظ لارغه قرآن
تولتورور اوجون برکان دین قالغان مالیم تیرلیکیم
مناریلقی لاریم هر تورلوك توۋار قرالاریم قوشوم
قورتوم هر تورلوك آشلیق طاریغ لاریم
اینکنجه حطنیم یبجه یوم شاغیم بولغای آق
محمد سید برلان دوست محمد میرزاغه واصیت قیلب
باغیش لادیم آق محمد سید برلان دوست محمد میرزا
دین اوزکا هیچ کیم ایرسانینك ایش لاری یوق یوما
من الایام ودهر من الاعوام کون لاردا بر کون یا
منیم اوغلان لاریم قیزلاریم بولغای یا منیم آغالاریم
اینی لاریم بولغای یا مینم قارین داش اوروغ لاریم
بولغای یا بر اونکین یات کیم ایرسه لار بولغای مین دین
صونکرا علیکای آطالیق دان آلاسی مالیمیز نبیش لی
حاقیمیز باردور تیب آق محمد سید برلان اینیمیز
دوصت محمد میرزاغه داغۋی وقارغاشا قیلماسون لار
اگر کیم ایرسه داغۋی وقارغاشا قیلوردای بولسالار
الله تبارك وتعالی نینك لعنتی ویرکوك لعنتی وفر-
شته لارنینك لعنتی وبارچه آدمی لارنینك لعنتی آن لار
اوزا بولسون هم شریعت قاضی لاری وصیاصت
بکلاری بودغۋی جی لارنینك ایزلاۋجی لارنینك سوز
لارین تینگلاماسون لار وهم ایشونماسون لار داغوی
لارین باطیل ایتوب سوزلارین یالغان قیلب منیم
بو واصیت نامه خطیمجه قیلسون لار تیب من علیکای
آطالیق تیلیم نینك ساغلی قیمدا عقیلیم هوسیم
دوروست اوکوم دا یخشی آدم لار کوزونجه آق
محمد سید برلان دوست محمد میرزاغه اوز اقرار
کونکلوم برلان بو واصیت نامه خطین یازدوروب
اوز قولوم برلان بردوم من علیکای آطالیق خسته لی
قیمدین بو واصیت نامه خطیمه اوز قولوم قویا آلما-
غانیم دین عقیلیم هوسیم دوروستلوکوم دا بو واصیت
نامه خطیمه اوزوم اوجون اوز کوزوم آلدون دا
اوراز کیلدی ایملداش اوغلی اوراز محمد ایملداش کا
قولون قوی دوردوم بو واصیت نامه خطین یازغان دا
برکا اولتورغان لار آدم لارنینك آتلاری بولاك سید
اوغلی ایش محمد سیدبی غوواطبك اوغلی آلیش

بك مماش بك اوغلی اورازای میرزا تنكری بردی
میرزا اوغلی ایسان كیلدی میرزا سیوش میرزا
اوغلی تنكری غول میرزا خدایار اوغلی قوتلوغ
سعت ایشكی حافیظ اوغلی سفر حافیظ جان علی
اوغلی محمد حافیظ شعبان‌اوغلی موصی جعفر مؤذین
اوغلی اورازای حافیظ بوواصیت نامه خطین یازغان‌دا
بو قدر آدم‌لار بركا اولتوردیلار‌شهید مافیه بوسوزكا
جان سید اوغلی یولقوت لوغ حافیظ بو سوزكا
دوصای میرزا اوغلی صدقای میرزا تنوق بوسوزكا
بای جورا حافیظ اوغلی بای كیلدی حافیظ تنوق
بو سوزكا قاضی‌كای اوغلی دؤله صوفی حافیظ تنوق
بو سوزكا بك بولاط اوغلی سیوش حافیظ تنوق بو
سوزكا قاضی‌كای اوغلی بختی كیلدی تنوق بوسوزكا
ناؤبك ایملداش اوغلی سؤونج علی ایملداش تنوق
بو سوزكا جان غاضی اوغلی اورازای حافیظ تنوق
بو سوزكا ایوانای اوغلی تیمكای حافیظ تنوق بو
سوزكا باژین اوغلی ایسته‌پان تنوق بو سوزكا
میكی فار اوغلی واسی‌لای تنوق بو سوزكا كیری
كورای اوغلی ایؤان دیاك تنوق بو سوزكا ایصای
اوغلی میكتا مارطی‌ناؤ تنوق بو سوزكا پیرؤوی
اوغلی پاژین تنوق بو سوزكا كیلیش میرزا اوغلی
كوجوك میرزا تنوق .... (بو اورنده اوچ
سطر كیسولمشدر).

***

وصیت نامه بویرده تمام اولدی. اصل نسخه‌نك طرفینه ایكنچی بر قلم ایله اوشبو روشده یازلدیغنی مذكور مستشرق ویلیامینوف - زیرنوف حكایت ایته‌در:

«اوشبو وصیت نامه قالا كیلگان بابالار-
یمیزدان بابالار یمیزغه اول بولاك سید اوغلی آق
محمد سیدكا آندین اوغلی تن محمد سیدكا كوبونجی
تنش سید دیرلار ایكان آندین صوك اوغلی سید
احمد سیدكا قالغان آندین اوغلی یعقوب سیدكا
آندین اوغلی بیكتمر سیدكا بابامزغه آندین صوك
مرحوم انكامیز آق محمد سیدكا كوبونجی موكانای
سید دیرلار ایردی آنینك اوچون یاش بالاچاقته
آنكاسی مرحوم ابی‌یمیز اورای بیكامیش میرزا
تیفكیلوؤ قیزی ایردی آتامزغه سیوب قوشقان‌ایكان
موكانای دیب آطامیزدان صونك بزكا قالغان ابراهیم
سیدكا تاریخ نبی ع م ۱۲۲۵ منكده ایكی یوزیكرمی
بیش .... شعبان ای نینك ......».

هر ایكی یازونی اوز رسملری ایله تمغاغه تمغا صالوب یازلمق حقنده اجتهاد ایدلدی، وصیت نامه ایسه فوق العاده بوزوق رسم ایله یازلمشدر. قاسم شهرنك تاتار خانلری وتاتار كنازلری ومیرزالری حضورنده آدم روشلی بر یازو یازوچی اولمادیغی اوشبو وصیت نامه‌دن معلوم اولور.

مشهور آدملرنك یادكارلری.

مشهور آدملرنك بعض بر نرسه‌لرینه مالك اولمق، كرك بوش قیمتسزده اولسون، آوروپا بایلری آراسنده معتبر بر عادت حكمینه كرمشدر. آوروپا بایلری قاشنده الوغ آدملردن قالمش بر نرسه‌گه مالك اولوب ده آنی تبرك بر اثر حكمنده صاقلامق اوزلری قاشنده آدم قدرینی بیلدیكلرینه دلیل اولور. لكن حیله‌كارلر طرفندن اوشبو طوغروده كوب حیله‌لر قیلندیغی تجربه ایله معلوم اولدیغندن مشهور آدملرنك اثرلرینی جیوچی بایلر، شول نرسه‌نك تقلید فلان دگل بلكه كندیسی ایدیكی اثبات ایدلدیكی صورتده‌غنه آلورلر.

بوكون گه قدر الوغ آدملر یادكاری اوله‌رق آوروپا بایلری طرفندن زور آقچه‌لر برابرینه آلنمش شیلر اوشبونلردر:

۱) انگلیزلرنك ریاضی عالملرندن اولان «نیوتون» نك بر تشی بر انگلیز طرفندن ۱۸۱٦ ییلده ۷۳۰ انگلیز لیراسنه صاتوب آلنمش و آلتوندن

بالداق (حلقه) قویلنوب یوزوك ایدوب استعمال قیلنمشدر.

۲) اسوچ قراللرندن «کوستاو» غه «لوبك» شهری طرفندن هدیه ایدلمش بر اوطورغچ «شمه‌کر» اسملی بر آدم طرفندن ۱۸۲۵ نچی بیلده ۵۸۰۰۰ فیورین برابرینه آلنمشدر.

۳) انگلتره قراللرندن برنچی شارل اولدرلدیکی وقت قولینه طوتدیغی دعا کتابی ۱۸۳۵ ده لوندن شهرنك ۲۶۵۰ فرانق برابرینه صاتلمشدر.

٤) ناپالیون بوناپارت نك بر صوغشده باشینه کیمش شابقه‌سی ۱۸۳۵ نچی بیلده پاریژ شهرنده بر خاتون طرفندن ۱۹۲۰۰ فرانق برابرینه آلنمشدر.

۵) اسوچ قرالی ۱۲ نچی شارل نك پولتاو صوغشنده کیمش اولدیغی کیومی ۱۸٤۵ ده ۵۶۱۰۰۰ فرانق برابرینه صاتلمشدر.

۶) ۱۸٤۵ تاریخنده «آمیانس» معاهده‌سنی امضا وقتنده استعمال ایدلمش ایکی قلم ۱۲۵۰۰ فرانق برابرینه آلنمشدر.

۷) سیواستوپول صوغشندن صوك اولان پاریژ معاهده‌سنی امضا ایدن اوشنداق آمریقاده آرژانتین جمهوریتینك قانون اساسینی امضا ایدن قلملر (قیمتلی هدیه اولمق اوزره) «لاتریبونا» غزته‌سینك باش محررینه هدیه ایدلمش و صوكره‌دن بر انگلیز طرفندن حسابسز بر مبلغ برابرینه صاتون آلنمشدر.

۸) مشهور شاعر ویقتور هوغونك «له‌میزه‌رابل» اسملی حکایتنی یازمش قلمی ٤۵۰۰۰ فرانق برابرینه صاتلمش.

۹) «ووآیاژ سانتیمانتال» اسملی اثرنك محرری «لورانس شترن» نك قویمه ساچی ۵۳۰۰ فرانق غه و آلمانیا فیلسوفلرندن «قانت» نك قویمه ساچی (طوزوب تارالوب بتدیکندن صوك) ۲۰۰ فرانق غه صاتلمشدر.

۱۰) مشهور فیلسوف «وولتر» نك تایاغی «پاریژ» شهرنده ۵۰۰ فرانق برابرینه صاتلمشدر.

۱۱) ژان ژاق روسونك بیگسز بر کیومی ۹۵۰ فرانق برابرینه و طونباقدن أشلانمش ساعتی ۱۵۰۰ فرانق برابرینه صاتلمشدر.

۱۲) «غاریبالدی» نك ایتالیا اتحادی حقنده صوغشدیغی وقت آیاغینه کروب ده دوقتورلر طرفندن چیقارلمش یادره بر انگلیز طرفندن ۳۵۰۰۰ فرانق برابرینه آلنمشدر.

۱۳) پروسیا قرالی بیوك «فره‌دریق» نك جان ویردیکی وقتنده اولان کولماکلری ۱۸۷۳ تاریخنك ۷٤۰۰۰ فرانق غه صاتلمشدر.

۱٤) فرانسه شاعرلرندن مولئیرنك برکیبت‌که واردیغنده هر وقت اوطوروب طوردیغی اوطورغچ، یوزسنه صوكره‌سنده برکیمسه طرفندن ۵۰۰۰ فرانق برابرینه آلنوب آندن صوك ۵۰۰۰ فرانق غه صاتلمشدر.

۱۵) «ادیمبورغ» شهرنده ۱۸۷۵ تاریخنده «روبرت پروس» قبرندن چیقمش ایکی سوباك ۱۵۰۰ فرانق غه صاتلمشدر.

۱۶) «بایراد» نام ذاتنك آلتوندن أشلانمش ساعت باوی ۱۸۷۶ ده لوندن شهرنده ۲۰۰۰۰ فرانق غه صاتلمشدر.

۱۷) ایتالیاده مشهور ذاتلردن اولان «مانزونی» نك طورمش کچوك براوبی بر بانکیر طرفندن ۲٤۱۰۰۰ فرانق برابرینه آلنمشدر.

۱۸) ایتالیا شاعرلرندن اولان «دانتی» نك طوغان یورتی ـ خراب اولوب بمرلوب بتدیکندن صوك ۳۰۰۰۰ فرانق غه صاتلمشدر.

۱۹) آلمانیاده مشهور آدملردن «باقوت اشتایز» نك بابی (جیبه‌سی) ۱۸۷۳ ده «درست» شهرنده ۱۰۰۰۰ فرانق برابرینه بر روس طرفندن آلنمشدر.

۲۰) چرکاس حسن طرفندن مدحت پاشا اورینه آتلمش یادره‌لرنك هر بری بر انگلیز طرفندن برر آلتون برابرینه آلنمشدر. «مجموعۂ ابو الضیاء»

***

«شورا»: ـ روسیه اسلاملری آراسنده اوزلرینك مشهور ذاتلرندن قالمش یادکارلری هم آز اولسه‌ده بر مقدار واردر. خبر ویروچیلر اولسه بازار ایدك.

چوما نیندی نرسه؟
(فنی مقاله)

یامان آورولرنڭ بیك نق طارالماوی هم بیك قورقنچ صورتده جایلماوی ایچون هر کم آورو (چیر) نڭ حقیقی سببنی، هم بر آدمدن ایکنچی آدمگه بوغووی نیچك ایدیکنی بلورگه کرك.

چوما- بیك ایسکی آورودر. میلاد عیسی عم دن کوب بالمر مقدم چومانڭ فات- فات مصرده، سوریه‌ده، نوبیه‌ده پیدا بولووی حقنده دلیللر باردر. ۱٤ عصرده چوما مسقواده پیدا بولدیغی وقت، روسیه نی ۳۰ مرتبه زیارت ایتدی. مؤرخلرنڭ سوزینه قاراغانده بو- ایڭ قاتیغلرندن بولغان. نیندی گنه دشمان اولسون، آنڭ نرسه ایدیکنی بلگانگه قدر قورقنچ‌در. خصوصاً- کوزگه کورنمی طورغانلری. شونڭ ایچونده فرانسوز عالمی «ایورسین» هم یاپون باقتیریه‌لوگی «کیتازاتو» طرفندن بر وقتده اشلنگان کشفیات یافطیلقنی شول قدر چاچدی‌که: توگل آورونڭ بار بولوون هم بر آدمدن ایکنچی‌گه نیچك بوغوون آچیق بیان ایتو حتی آورودن صاقلانو یولینی کورساتدی.

بو ایکی عالم‌گه ۱۸۹٤ یلده آورولرنڭ بیزلرندن شولایوق چومالیلرنڭ قانلرندن، ایکی قریبی توگاراکلنگان چبق روشنده‌گی باقتیریه‌لرنی آیرمق میسر اولدی.

بو چبقلر اوزلری بیك توزمسزلر جمله‌سندندر: ۶۰ درجه اسسیلك‌گه چدی آلمایلر، کاربولکه ایله سولیمه (آچی) نڭ تأثیرندن هلاك بولالر. آدمنڭ چوما ایله آوروی ایچون، بو چبقلرنڭ بر اعضاغه ئل‌گولری تیوشدر.

بوغوشلی آورولرنڭ چیتکه طارالوونده ایڭ برنچی رول اویناغان نرسه: چوما ایله آغولنغان نرسه‌لر، هم صاقلاقسز، آورو آداملرنڭ تازا کشیلرگه قوشیلولری ایدیکنی بوغشلی آورولر تاریخی کورساتوب طورادر.

چوما آغووی ایله پچرانغان نرسه‌دن باقتیریه‌لر تازه آدمنڭ اعضاسینه نیچك ئل‌گه‌لر؟ - موندە ایکی یول کورساتورگه ممکن: برنچی، بز نرسه‌لرنی آقطارغانده طوزان ایله برابر کیبکان باقتیریه‌لرنی تنفس ایته‌مز یعنی یوطامز. ایکنچی، پچراق قوللر ایله یوغش، تیریده بولغان غایت کچکنه طرنالغان یرلرگه ایربشه‌در. چومانڭ موندای نرسه‌لر آرقلی یوغووی بیك معلوم، چونکه صاقلقسز سلامت آدمنڭ آوروغه قوشیلووی آورووینڭ یوغوینه منشأ بولورغه ممکن. بو وقت چوما باقتیریه‌لرینڭ قای یرده بولدیقلرینی بلو کرك، آلار: بیزلرنڭ ارینده، قافرقده، توکرکه‌ده اگرده ابچاك‌گه یوقغان بولسه بولده تیزاك‌ده بولالر. بو صوڭ وقتلرده چومانڭ طارالووی ایچون ایکنچی بر یول طابلغان بو یول ایڭ مهملرندن صانالورغه تیوشیلدر.

قطایده هم هندستانده‌غی دوقتورلر، چومانڭ آدملرده پیدا بولودن اول قومق: طچقان، قر صغری هم دوڭغزلر آراسنده بیك قاتیغ اولدیغنی بلگانلر. «ایورسین» نام عالمنڭ ایتوینه قاراغانده «گونکونغ» شهرنده اورامده ۲۰ مڭ اولگان قومقلر بولمش. بو حیوانلرنڭ اولکسه‌لرینی تیکشروب قاراغاندن صوڭ، چوما باقتیریه‌لرینی طابقانلر. فقیرلك ایل طورغان آدملرگه چوما، قومقلرنڭ اولکسه ارندن یوغارغه ممکن. موندن باشقه بر یول- بورچه‌لر واسطه‌سیله‌در. قومقلرنڭ قانلرینی صورا طورغان بورچه‌لر، آلار اولگاندن صوڭ آدمگه اورنلاشه‌لر هم تشلیلر؛ شول تشلاو سببلی آدمنڭ قانینه چوما باقتیریه‌لری کره‌در.

بو چوما اوچ روشده بولادر: بوبوننی (بیزلرنڭ شیشووی)، اوپکا چوماسی، هم بولارنڭ ایکاوندن حاصل بولغان نوعسی‌در.

بوبوننی چوماده یوغش، تیری آرقلی ایچکه باطادر. طرنالغان یرلر، جراحتلر، یارقلر، - آچیق ایشکلردر. شولار آرقلی چوما باقتیریه‌لری اوعبهٔ

لنفائیه‌گه (*) بولار واسطه‌سیله یقینده بولغان بیزلرگه ئله‌گه‌لر. بیزده افراط کوبایوب، برنچی بوبون نی تشکیل ایته‌لر، کوب وقتده بوبونلر بو یرده هم قولطوق آستنده بولادر. آورو بر کوندن آلوب بیش کونگه قدر بلندی، موندن صوڭ آدمنڭ حرارتی بعضاً ۳۹درجه‌گه‌قدر آرطا کوب‌وقتده قالطرانه‌طورغان اشو ایله. آدمنڭ طن آلووی یشایه، تیبه طورغان طاملری بیك ضعیفلانه‌لر. باش آورطو، قاطی ضعیفلانو، حس قارانغیلانو، هم ینگل‌گنه قرارسزلق ظاهر بولادر. موندی آورو ایسرك آدمنی ایسکه توشره‌در. بولاردن صوڭ یوقاروده آیتلگان یا باشقه اورنده آقرونلاب قاز یومرقه‌سی قدر بولا طورغان بوبون ظاهر بولادر. اولم، آورا باشلاغاندن ۵-۲ کوندن‌صوڭ بولادر. بو روشده‌گی چومادن دار ولانمای ۷۰-۹۰پروسینت‌قدر اوله‌لر، سلامتلنگان وقتده درجهٔ حرارت کیمی، بوبون یومشی هم تیشیله، هم آورو توزالا. اوپکا چوماسنده عادتده‌گی کبك اوپکا شیشه‌در. شونڭ ایچنده سلامتلانو بیك سیراك بولادر. آدم ۲-۳ کوندن صوڭ اوله‌در. اوچنچی تورلی چوماــ اولگی ایکسندن یعنی بوبون، اوپکاده بولغان باقتیریه لرنڭ عمومی قان دورینه کرووندن حاصل اولادر. بو روشده‌گی سی ایك نچارلرندن اولوب شکسز اوتره‌در.

اوفا طلبه‌سندن ف. احمدف.

عبرتلی سوزلر:

طمعلی آدمنڭ طبیعتنی توزاتمك ایکی محالنڭ برسیدر.

بر قومنڭ یوغالمقی ایکنچی بر قومنڭ دنیاغه چیقمقنه سببدر.

انسانده توزان قدر حسیات اولمق، تاغ قدر حکمت حاصل ایتمکندن یخشیراقدر.

(*) اوعیهٔ لنفائیه، تنده بولغان صاری صو تامرلریدر.

روسیه‌ده مسلمان مسئله‌سی.

IX

(غ. آلیسف‌نڭ روسقایا میصل ژورنالنده‌غی مقاله‌سندن)

روسیه‌ده مسلمان غزته‌لری. تللری. مسلکلری. کوبمو طارالولری. روس غزته‌لرینه اوخشاماولری. مقصدلری. مسلمانلرده ترقی وتمدن حرکتی. مسلمان روحانیلری. آنلرنڭ خدمتلری. شیخ‌الاسلام و مفتیلر. ادارهٔ روحانیه‌لر آنلرنڭ اصلاحی.

روسیه مسلمانلرنده غزته‌چیلك اشی یخشوق نق بر نیگزگه قورولدی. اگر حکومت طرفندن صارت تلنده چغاریله طورغان «ترکستان ولایتی‌نڭ گزیته‌سی» اعتبارغه آلنماسه، ۱۹۰۵نچی یل‌غه قدر، ۲۰میلیون روسیه مسلمانلر ینڭ یالگز بر دانه‌غزته‌لری، باغچه‌سرایده چغا طورغان «ترجمان» غزته‌سی، گنه بار ایدی.

۱۹۰۵نچی یلده باکوده طوپچیباشف «حیات» آدلی بر غزته چغاررغه باشلادی وشوندن‌صوڭ روسیه‌نڭ تورلی شهرلرنده ئلله نیچه تاتار غزته‌لری چقدی.

حاضرنده (۱۹۰۹نچی یلده) روسیه‌ده تورك شیوه‌سنده اون دورت قدر غزته و ژورناللر چقمقده اولوب اسملری بونلردر: «وقت»، اورنبورغده آلتون معدنچیلری رامییفلر طرفندن چغاریله. بو غزته دولت دوماسنده‌غی مسلمان فراقسیه‌سینڭ ناشر افکاری صانالا. «وقت» ایله برلکده، ایکی هفته‌ده بر نشر ایتله طورغان «شورا» ژورنالی چغاریله. قزانده بیان‌الحق، الاصلاح، قزان مخبری، یولدز، اخبار غزته‌لری، باکوده اتفاق، ترقی غزته‌لری، آستراخانده ایدل غزته‌سی، تفلیسده ملا نصرالدین اسملی رسملی هجو ژورنالی، پتربورغده هفته‌ده بر مرتبه نور و باغچه سرایده ترجمان غزته‌لری، اوفاده معلومات ژورنالی، سماراده اقتصاد مجموعه‌سی نشر ایتله‌لر.

تربیه و دبستان آدلی ایکی تعلیم وتربیه ژورناللرینه چقا باشلاغانلر ایدی. لکن بونلر طوقتالدیلر.

مسلك جهتنچه بوغزته‌لرنك کوبسی ترقی‌پرور ملتچی‌درلر. لکن بیان‌الحق، اتفاق، نور وترجمان غزته‌لری اوڭ فکرلی، الاصلاح ایله ملا نصرالدین ژورناللری صول فکرلی صانالالر. شونك ایله‌برابر، مسلمان غزته‌لرینی، بیك طار، بر مسلککلیلر دیب اینور حال یوق.

بو غزته‌لرنك یخشیلری، مثلا «وقت» شیکللی، بیك دقت ایله نشر ایتله‌لر: گوزل حرف ایله یخشی کاغدگه باصیله‌لر. باکو غزته‌لری و قزانده چقا طورغان ایکیسی استثنا ایتلدکده تاتار غزته‌لرینك زورلغی پتربورغنك کیچ چقاطورغان غزته‌لری شیکللی‌در. تاتار غزته‌لرینك طارالولری کوب توگل. اڭ کوب طارالغانی بش- آلتی مڭ نسخه کیته. اعلان، تاتار غزته‌لرینك بعضیسنده واڭ باشلیچه قزان غزته‌لرنگنه کوب بولادر.

تاتار غزته‌لری مسلمان بایلری طرفندن، یاکه مخصوص یاصالغان شرکتلر طرفندن نشر ایتله‌لر. ئلی حاضرگه بوتاتار غزته‌لرینك بارسیده ضرر ایته‌لر شیکللی. شولای بواسه‌ده دوام ایته‌لر، آنلرنی اوقیلر و اوقوچیلرنك صانی کیتدکچه آرتا بارادر.

اورته آزیاده‌ده وقت وقت غزته‌لر تأسیس ایتلوب قارالدی. بونلرنی تأسیس ایتوچیلر اڭ باشلیچه قزانلی تاتارلر ایدی. لکن حاضرنده بر سیده یوقدر.

قرغزلرده اوزلرینه مخصوص بر غزته چغارو حقنده کیگاش ایتار ایچون کوبدن توگل (۱۹۰۹ده) اورنبورغه جیولدیلر. آنلر بوغزته‌نی اورنبورغده یاکه پتربورغده چغارماقچی بولالر.

مونه شول روشچه روسیه مسلمانلرینك اڭ مهم اوچ بوتاغی بولغان قزان، ققفاس و قریملیلرنك اوزلرینك مطبوعاتی بار. مشترك بر ادبی تل یاصاوغه خدمت ایتدگندن بومطبوعات آنلر آره‌سنده واسطهٔ اتحاد بولوب طابولادر.

ذاتا شمال و جنوب ترکلرینك شیوه‌لری آره‌سنده کوب فرقده یوقدر. بو فرقنك اڭ باشلیچه‌سی شولدرکه، برطاقم معنوی نرسه‌لرنی وفن اصطلاحلرینی آڭلاتور ایچون شمال ترکلری (قزانلیلر) روس سوزلری قوللانالر. اما جنوب ترکلری (قریم وققفازلیلر) عثمانلیلر شیکللی عرب وفارس سوزلری استعمال ایته‌لر.

قزان غزته‌لرندن بعضیلری هنوز بیك کوب روس سوزلری استعمال ایته‌لر. مثلا: «قزان مخبری» غزته‌سی محلی اداره مسئله‌سی حقنده یازغان بر باش مقاله‌سنده اوشبو سوزلرنی استعمال ایته‌در: «زیمستوا» «غارادسقایا اوپراۋا» «اوپپوزیسسیوننایا پارتیا» «بیوروقراتیا» «زیمسقایا ره‌فورما» «زاقونوپرویقت» «ریاقسیوننیا زیمستوا» «اسییزد» «مینیستر ۋنوترننیخ دیل» «غوبرنسقویه زیمسقویه صوبرانیه» «دوما»...

مسلمان غزته‌لرینك سودا وتجارت خبرلری حقنده یازغان قسمنده طوغریدن طوغری روس سوزلرنگنه آلوب یازغان یرلر کوب بولادر. مثلا: «اسپروص» «ازدبلقه» «ۋیبور» شیکللی. لکن، ایندی مسلمانلر آره‌سنده بو روشچه روسچه سوزلر استعمال ایتونی بتروب آنلر یرینه صاف ترکی سوزلر، اگر ترکی سوزلر طابلماسه عربی وفارسی سوزلر قوللانو فکری قوتلنه باشلادی. روسیه مسلمانلرینك ترکی تلی کیتدکچه شمارا بارا و تدریجی صورتده، عثمانلی ترکیسنه یقین وبارسی آره‌سنده مشترك بولاچق بر ادبی تل میدانغه کیله. لکن بونلرنك تلی قاعده وتصرف جهتنچه اوزبنك ساده‌لك و جیگل‌لگن یوغالتمی، عثمانلی ادبیاتی‌نك ترقیسنه مانع بولغان بر طاقم چیتن‌لکلر بونلرنك تلینه باغلانمیدر. روسیه مسلمانلرینك تورلی طرفلرنده‌غی ترکی شیوه‌لرنك بوبله آقرونلق ایله‌گنه برله‌شووی بر جهتدن فائده لیدرده. چونکه کیساکدن ادبی تلگه یابشسه‌لر عموم عوام خلقی اوزلرینك مطبوعاتندن استفاده ایته آلمی طورغان بولورلر ایدی.

هنوز یگی طووب کیله طورغان بو ادبی ترکی تلی ئلی کوب اشله‌نمگان، طوپاس، آور، کوگلده

گی تیره‌ن معنالرنی و تورلی حاللرنی آڭلاتورغه یتشمی. لکن روسیه مسلمانلری ایچون یڭی بولغان یاوروپا مدنیتنی آنلر آره‌سنده نشر ایتار ایچون غزته‌لرده بیك گوزل واسطه‌لك ایته آلادر.

حاضرگی حالده مسلمان غزته‌لرنده سیاسی مسئله‌لر البته آز یازیله. لکن آنڭ قاراوی بونلر بیك آچیق و معین بر مقصدعه هیچ آریمی طالمی خدمت ایته‌لر. اولده: اوز دینداشلری آره‌سینه جدی صورتده معارف و مدنیت طاراتورغه طرشولرندن عبارتدر.

دولت دوماسی زاسیدانیه‌لرینڭ حسابلرینی مسلمان غزته‌لری مختصر صورتده‌گنه نقل ایتوب، دومانڭ بارلغنی اوزلرینڭ باش مقاله‌لرنده سیره‌ك گنه ایسکه توشورگالیلر. چیت دولتلرگه متعلق سیاسی مسئله‌لر حقنده مسلمان غزته‌لری صوڭ وقتلرده (۱۹۰۹ ده) خیلی کوب یازدیلر. لکن بونلرنڭ باشلیچه ایران و ترکیه وقوعاتنه دائر ایدی.

مسلمان غزته‌لری عمومیتله روس غزته‌لرینه آز اوخشیلر. درست، بونلرده‌ده، روس غزته‌لرنده‌گی شیکللی، باش مقاله‌لر، داخلی و خارجی خبرلر، فیلیدتونلر، اداره‌گه مکتوبلر، اوز مخبرلرندن یازلغان خبرلر وبعضیلرنده تلیغرامار بولا. بعضا خارجی سیاست‌گه و خصوصا عالم اسلامغه متعلق خبرلر و مقاله‌لرنی روس غزته‌لرندن ترجمه ایتوب یازالر. لکن مسلمان غزته‌لرنده‌گی روح روس غزته‌لرننگی روحقه بتونلای باشقه: بونلر اوز مسلك ارن تعقیب ایته‌لر، بونلرنڭ مقصدلری، دوشونچه‌لری و مسائل عمومیه‌گه نظر و محاکمه‌لری روس غزته‌لرینکنه کوره ایکنچی تورلیدر. بونلر یاوروپا مدنیتی فکرینی تعقیب ایتوب، شونڭ سایه‌سنده اوزلرینڭ تورك مدنیتنی تأسیس ایتارگه طریشه‌لر و آنلرنڭ بو وعظلری مدنیت‌گه یابشونڭ لزومنی اثباتندن عبارت بولوب قالادر.

ملتنی ترقی ایتدرو قصدیله مسلمان غزته‌لری خلقنی کوندن کون یڭی مکتبلر آچارغه، علم و معرفت‌گه یابشورغه اوندیلر. عطالت فکریه‌دن، ترتیبسز و اصولسز اوقتولردن بیزدررگه طریشه‌لر. یاوروپا معیشتندن یاکه اسلامنڭ اولگی ترقی دورلرندن عبرتلی مثاللر کورساته‌لر.

بوندن ماعدا، مسلمان غزته‌لری روسیه داخلنده مکتب مسئله‌سینڭ نی شکل‌گه کرگانینی و خلقنی آغارتور ایچون حکومت طرفندن، یاکه دوماده‌غی پارتیه‌لر و یاخود جماعت خادملری طرفندن تکلیف ایتلگان پرویقتلرنی بیك دقت ایله تحقیق و تعقیب ایتوب بارالر.

تاتار غزته‌لری آوستریا صربیه حقنده یازالرمی، یاکه ایراندن، وبادن، حیوان آره‌سنده ظاهر بولغان چومادن، یر صولاودن یاکه ایتالیاده‌غی خلق بانقه‌لرندن بحث ایته‌لرمی، بارسینکده آخرنده اشنی بر مسئله‌گه: معرفت و مدنیت‌گه، مکتب و مدرسه‌گه کیتروب تریلر.

مسلمان غزته‌لرندن کوبسینڭ سیاسی نقطهٔ نظرلری اولمق اوزره اوشبونی کورساتمك ممکندر: («قزان مخبری» ۱۹۰۶نچی سنه. نومر ۱۳۳) «تلاسه‌نی بولسون، بزنڭ مقصدمز حریت، مشروطیت و مساوات بولورغه و بز اوشبو یولده بیك نق باررغه تیوش. بز حکومتدن بر نرسه‌ده کوته آلمی مز. بزنڭ بردنبر امیدمز دوماده‌در.» ایکنچی بر نومرنده کینه اوشبو غزته دیه‌در: «بزنڭ طلبلرمز کوبدر. آنلرنی میدانغه کیترو و احتیاجلرمزنی آلو ایچون بزگه قوت کیره‌ك. چونکه بزنڭ بو مقصودلرمزنی اوتار ایچون حکومت اوز قوتن صرف ایتمایه‌چکدر. بز اوز حاجتلره‌زنی آلور ایچون اوز قوتلرمزدن استفاده ایتارگه مجبورمز. بزنڭ قوتمز کوبلکمزده‌در. بز بیك کوبمز. بز برله‌شرگه تیوشمز. بزنی برله‌شدرر ایچون کشیلر و واعظلر کیره‌ك. نیندیده بولسه بر اینسپکتور افندی، یاکه غصپادین مفتی توگل، بلکه باشقه تورلی کشیلر کیره‌ك. بونلر خلق طرفندن صایلانغان بولو لازم توگلدر. مجددلر اوزلری آطیلوب میدانغه چغارغه، اوزلرینڭ راحت و سعادتلرندن

واز کیچارگه ، وجودلرن خلق فائده‌سینه حصر ایتارگه تیوشدرلر. بزگه کشیلر کیره‌ك ! »

مسلمان غزته‌لری دائما قوت آزلقدن ، کشی یوقلقدن شکایت ایته‌لر . مسلمانلرنڭ جاهللری نی قدر کوب ایسه ، حاضرگی معارف ومدنیت‌گه حرمت و محبت ایله قاری طورغانلری شول قدر آز ، اما معارف و مدنیتنی اوز دینداشلری آره‌سنده طاراتور ایچون بحق غیرت ایله طریشوچیلری دخی آزدر . کشی یتشدررگه کیره‌ك . اسکی اصول اسخولاستیك مکتب ومدرسه‌لری یرینه یڭی مکتبلر آچارغه کیره‌ك . لکن بونلرنی اشـله‌رلك معنوی قوتنی ، ترتیب و اصول بلگان معلملرنی قایـدن آلورغه کیره‌ك ؟ قزان ، سیمفروپول ، غوری تاتار دار المعلمین لرنڭ یتشکان معلملرنڭ مقدارلری بیك آز ، هم بونلرنڭ تعلیم و تربیه‌لری خلقنی قناعتلنـدررلك توگلدر . بو حالده نیشله‌رگه کیره‌ك ؟ روحانیلردن بر نرسـه امید ایتوب بولامی ؟ آیهای ، بولورمی ایکان !

مثلا : «قزان مخبری» نڭ بر مخابری صاراتوف گوبرناسی خوالین اویازی تاتارلرینڭ حاللرن بویله تصویر ایته‌در : «بو اویازده مسجدلی ٢٥ تاتار آولی بار . مسجد حضورنده مکتب یاکه مدرسه موجود اولوب ، ٥٠ مسلمان مکتبنده بارسی ٣٠٧٥٠ ایر بالا اوقی . اما خلق همیشه نادان . بو نیدن ؟ چونکه بو اویازده‌گی ملالرنڭ بارسـیده غایت طار فکرلی متعصبلردر . بونلر بو تعصبنی اوزلری قزان ده‌غی دینی مدرسه‌لرده اوقوغان وقتلر ندوق آلوب چققانلر . مونه شونلرنڭ تأثیری سایه‌سنده خلق جهالتدن قوتولا آلمی ، اقتضای زمان غه موافق یڭی فکرلر بونلر آره‌سینه کرمی ، ذهن وفکرلری آچلمی . شول سببلی بونلر بر طاقم جاهل ایشانلر نڭ طوزاغینه توشه‌لر . بو اویازده بتکیلی توگل ایشانلر موجود اولوب ، جاهل خلقنی ئلله نیندی کرامتلر ، خارق العاده ایله آلدیلر » .

اورنبورغده چقا طورغان «وقت»ده روحانیلرنڭ ملتکه خدمت کورستماولرندن بحث ایتوب بره‌و یازادر :

«بزنڭ امامرلرمز اسلامنڭ ترقیسنه نیندی خدمت کورسه‌تدیلر ؟ کوبمو اصلاح ایتلگان مکتبلر آچدیلر ؟ بو خصوصده آنلر کوبمو سعی وغیرت صرف ایتدیلر ؟ تاتار غزته و ژورناللرینڭ اهمیتنی آنلر خلق‌غه آڭلاتدیلرمی ؟ بایراملرده‌غی ومجلسلرده‌گی وعظلرنده آنلر اسلامنڭ اسرار وحکمتلری حقنده خلق‌غه برر نرسه سویله‌دیلرمی ؟ مسلمانلرنڭ اوز ملی شان وشرفلرن صاقلاب ، اوزلرینه مناسب بر موقع طوتا آلولری ایچون بر یول کورسه‌تدیلرمی ؟

هیچ بر نرسه اشله‌مدیلر . هیچ بر یول کورسه‌تمه‌دیلر . بزنڭ امامرلرمزنڭ بتون ذهن و فکرلری میتریقه دفترلری برلن مشغولدر . آلار اولا بره‌ونڭ ایر یاکه قز بالاسی طوغاننی کوتوب طورالر . صڭره آنلرنی اویلندرو ، یاکه کیاوگه بیرونی ایسابلی باشلیلر ، مونه بزنڭ ملالرمزنڭ بتون حیاتلری شوندی نرسه‌لر برلن اوتوب کیته‌در . »

«وقت» غزته‌سی بو مقاله‌نی باصقاندن صوڭ اوز طرفندن : «بو خطنی یازوچی کشی البته اوز ایبده‌شلرینڭ حاللرن یخشی بله طورغاندر ، لکن اقتضای زمان‌غه موافق اصلاح ایتلگان مدرسه‌لرده اوقوماغان همده معیشتلری تأمین ایتلمگان بو بیچاره‌لردن شوندن باشقه نی کوتارگه کیره‌ك ؟ ! . » دیب علاوه ایته‌در .

«قزان مخبری» غزته‌سینڭ بر نومرنده (نومر ١٣٥ . سنه ١٩٠٦) ایکنچی بر ملا اوز حالن بویله تصویر ایتوب یازادر :

اول بر آولنڭ ایکنچی امامی ایکان . اویلنگان . اوچ بالاسی بار . اول غزته‌لر اوقورغه بیك سـویه . لکن فقیرلك سببلی اوزی غزته آلا آلمی . تیك بعضا کورشیلردنگنه آلوب اوقوشدرغالی . محلدن هیچ بر داخود یوق . زکات عشر ، فطره‌لر بارسیده قارت ملاغه کیته‌لر . اولگی ره‌ك یللرده آز بولسه ده توشـوم بولا ایکان . بو یل (مقاله‌نی یازغان یلده) بر نرسه‌ده بولمغان . اول بوگارغه آبدراب دوخاونی صابرانیه غه مراجعت ایتکان . صابرانیه آڭارغه «آلای بولسه باشقه محله‌گه کوچ» دیب جواب بیرگان . بو مقاله‌نی یازوچی ملا:

«مینم کبك بر فقیر کشی نیچك ایتوب باشقه یرگه کوچوب یوری آلسون؟ اگرده غزته اداره‌سی پریکازچك بولورغه یا که باشقه برر خدمتگه میکا برر اورن کورسانسه مین بیك سوینور ایدم، مین اوزم علوم دینیه‌نی قشقار مدرسه‌سنده تحصیل ایتدم» دی.

غزته اداره‌سینك بوکا بیرگان جوابی دوخاونی صابرانیه جوابندن کوب فرقلی توگلدر. غزته اداره‌سی: «ملالر اسییزدی یاصاگزده اوز احتیاجلریکز حقنده کیکاش ایتکز» دیه‌در!

روحانیلر مسلمانلر آره‌سنده بر دنبر معارفلی صنفدر. مسلمان روحانیلری آره‌سنده بعضا حر فکرلی، معارف و مدنیت طرفداری یالکز فردلر اوچراشدرغالاسه‌ده، عمومیتله قاراغانده، بونلر اوزلرینك خبرسزلکاری و معاشلرینك تأمین ایتلمگان بولواری سببلی مسلمانلرنك حاضرگی ترقی و تمدن حرکتلرینه خدمت ایته آلمیلر و بر قسمی ایسه هر بر یکی نرسه‌گه قرن قاراب قارشی کیله‌لر. درستنی أیتکانده بونلر طوغریدن طوغری اسکی‌لك طرفداری قاره گروهلردر.

مسلمان روحانیلرینك مسلمانلرنك ترقی و تمدن حرکتلرینه قارشو کیلولرینك بر سببی‌ده، بو روحانیلرنك حکومت امرینه تابع بولولریدر. روسیه مسلمانلرینك اسلامیتی حر و مستقل توگل، حکومت نظارتینه تابع‌در. روسیه مسلمانلرینك اڭ زور دینی رئیسلری بولغان قزان، قریم مفتیلری و قفقاز شیخ الاسلامی حکمدار طرفندن تعیین ایتله. بونلرنك نفوذلری بیك محدود، اوزلری عادتا حکومتنك چیناونیکلری کبی صانالالر.

مثلا: قفقازده‌غی شیعه‌شیخ الاسلامنه اوزینه تابع محله‌لر آره‌سینه چغوب یوررگه بر نیچه یللرغه‌قدر رخصت بیرلمه‌دی. گویا اول چغوب یوروسه مسلمانلر قاشنده آنك اعتبار و نفوذی آرتورده، مسلمانلرنك حکومتکه صداقتلری کیموگه‌سبب بولور دیب ایسابلیلر ایدی.

شیخ الاسلاملق و مفتی اك اورنلرینه عادتده مسلمانلرنك حرمت و محبتن جلب ایتکان کشیلر صایلانمی. بلکه حکومت مقصودینه اطاعتلی قورال بولوب استعمال ایتلورلك کشیلر تعیین ایتله‌در.

اسلام اداره‌ٔ روحانیه‌لرینك یوغاری دائره‌لرنده حکم سورگان روح، تدریجا توبان طاباده‌سرایت ایتوب، مسلمانلرنك دینی تأسیسانلرنده و دینی رئیسلرنده (ملالرده) حکومت قوتی و حکومت نفوذی‌نك اثری دائما کورینوب طورا و حتی مسلمان روحانیلری اوزلرینك روحانی و دینی نفوذلرینه طایانوب اش قیله‌چق اورنده، کوبسنچه حکومت قوتنه طایانوب اش قیله‌لر. ذاتا رسمی حکومت نفوذنده بولونغانلقاری ایچون بونلرنك روحانی و دینی نفوذلری بتکان دیب ایتورلکدر.

بوندن ماعدا، ترقی و تمدن یولنده‌غی حرکتلرگه تعصب دینیه اوستینه قوشلغان سیاسی و اجتماعی جهالتده مانع بولادر. مسلمان غزته‌لرنده کوبسنچه اوزلرینك اداره‌ٔ روحانیه‌لری حقنده‌غی بحثلرگه طوغری کیلنه. روسیه‌ده‌گی تورك قومی شیکللی ناموسلی بر ملتنك واسع صورتده ترقی یولینه‌کروی ایچون، اداره‌ٔ روحانیه‌لرینك اصلاح ایتلووی اڭ برنچی شرطدر.

شونك ایچوندرکه اوتکان سنه (۱۹۰۸ده) بعض مسلمان غزته‌لری بو مسئله‌گه خلقنك نظر دقتنی جلب ایتدیلر. مسلمان اداره‌ٔ روحانیه‌لرن اصلاح حقنده بر نیچه تورلی پرویقتلر کورساتلمکده اولوب، بونلرنك خلاصه‌سی: شیخ الاسلام و مفتیلر کبی یوغاری درجه رئیس روحانیلرنك خلق طرفندن صایلانولری آزومندن عبارتدر. خلق طرفندن صایلانغان بو کشیلرنك حکومت طرفندن تصدیق ایتلووی‌گنه تیوش بولسون دیلر.

روسیه اسلاملرینك اداره‌ٔ روحانیه‌لرن بتون اساسندن اصلاح و هده‌سن برله‌شدرو حقنده علی مردان بك طوپچیباشف طرفندن، آنك تورمه‌ده یاتقان وقتده یازغان شایان دقت بر لایحه‌سی «وقت» غزته‌سنده باصلغان ایدی. لکن مع التأسف مطبوعات صحیفه‌لرنده بیك آز مذاکره ایتلدی. بو مسئله‌ده مسلمان افکار عمومیه‌سینی حقیقة حرکتگه کیترلك بر اش هنوز اشله‌نمگان بولورغه اوخشیدر.

ف. ك

نادانلق و آنڭ یمشلری.

هر نرسه‌نڭ مایه‌سینه موافق یمشی بولغانغه اوخشاشلی نادانلق‌نڭده اوزینه کوره بیك آچی یمشلری وار. بیلوکلی ملتلرنڭ اوزلری و یا خود بالالری، ساچدقلری علم‌نڭ طاتلی یمشلرینی آشادقلری زمان، نادانلرنڭ بالالری آتالرینڭ ساچدقلری جهالت‌نڭ آچی یمشلرینی آشارغه مجبور بولالر. بز بو آچی یمشلرنی صاناودن اول مقصود آچیق آڭلاشلسون اوچون مقدمه حکمنده برر جمله یازمقچی بولامز. طبیعت‌ده «کوچلی، کوچسزنی محو ایده و آشی» دیگان قدرت قلمی ایله یازولی بر قاعده وار. بو قاعده شولچاقلی کلی‌درکه مونارده هیچ بر استثنا قلان یوقدر. مثلا کوچسز حیوانلر، کوچلی حیوانلر طرفندن یل صایون آشالوب کیمی بارا. دیمککه کوچلیلرنڭ حیاتی، کوچسزلرنڭ مماتی ایله‌گنه بولوب طورا. شونڭ کبگوك بر ملتنکده سیاسی هم اقتصادی بایووی اوچون اول ایکنچی بر ملتنی یارلیلاتورغه، کوچلیسنڭ سیاسی ظورایوی اوچون ایکنچی بر کوچسزنی یوتارغه تیوشلیدر. قوراللی انسانلر طرفندن یل صایون نه چاقلی جانوارلر هلاك ایدلدیکی و قایسی برلرینڭ انسانلر طرفندن تماما محو ایدیلوب بترلدیکینه اوخشاشلی کوچلی ملتلر طرفندن هم بیك کوب نادان قوم و قبیله‌لر محو ایدلگان وهمان ایدیله‌لر. عالم هم کوچلی‌لر طرفندن یوتولو هر اورونده بولسه‌ده، بوقاعده بیگرك یاوروپالیلر طرفندن ضبط ایدلگان مستملکاتده اوزینڭ حکمینی مکمل صورتده اجرا ایده. آنده عالملر نادانلرنڭ یېرلرینی آلالر، اوزلرینی بوتالر. آدام اسمیت اسملی بر انگلیز عالمی مستملکاتلر حقنده «کشیسی آز و یاخود برده بولماغان طرفلرده اورنلاشقان اوقوغان خلقلرنڭ مستملکاتلری، باشقه اورونداغی هر خلقدن تیزرك بایلق و سعادت‌که ایریشه‌لر» دیدر.

اسمیت‌نڭ بو سوزی اوقوغان یاوروپا خلقی اوچون نه چاقلی لذتلی معنالرنی آڭلاتسه‌ده مستملکات‌ده‌گی یېرلی خلقلر اوچون بیك تمسز معنی‌لرنی آڭلاتادر. طوغریسی بو سوز اوزیده «کوچلی کوچسزنی محو ایده و شول سببلی تیزرك سیموره» دیگان جمله‌نڭ مانوررا اق ایدوب آیتلگانیدر. مینم «نادانلق و آنڭ یمشلری» دیو باشلانغان بندمه شول یوقاریده یازلغان سوزلر شاید مقدمه‌لك خدمتنی ایتسه‌لر کیرك. ایندی مین حاضر تگی یمشلرنی صانارغه باشلاسام سوز یاریسغنه آڭلانور توسلی کورینه.

تاریخ وزماننڭ مڭگولك آغوملرینڭ کورساتوینه قاراغانده بر ملت نادان بولسه اول ملت مطلق ایکنچیلر طرفندن طوتقون ایدیله. کوچلیلر طرفندن طوتقون ایدلگان ملت هیچ شبهه‌سز یارلیلانا. ایندی بر ملت ناداننده یارلیده بولسه اول ملت هیچ شکسز منقرض بولا. بوقاعده شولچاقلی بدیهی‌درکه «بر چبچقنڭ قاناتلری ضعیف‌لنوب اوچا آلماسه آنی ماچی طوتقون ایده. طوتقون ایتدیمی آنی هیچ شبهه‌سز آشی» دیگان سوزنیده آڭا اوخشاتو آزراق بولور.

بز تاتار - ترك ملتلری صوڭ بولسه‌ده اویغاندق. لکن بز یوقلاغان زمانلرده ترکی قبیله‌لرنڭ بیك کوبسی منقرض بولغان و همانده منقرض بولوب طورا. ئلیکی آدام اسمیت سوزی ایله عمل ایدوچی یاوروپالیلرنڭ قایسیاری طرفندن ترکی قبیله‌لرنڭ خیلیسی یوتولغان بولغان و همان یوتولوب بارا. مین بو اورونده نادانلق ایله یارلیلق سببلی منقرض بولونڭ حقلغینی اثبات ایدر اوچون تورلی تاریخ و استاتیستیقه‌لردن بر آز معلومات بیان ایتمکچی اولام.

سیبیریا روسلر طرفندن ضبط ایدلگاندن بیرلی آنده‌غی یېرلی خلق یلدن یل کیمی و قایسی برلری تماما منقرض بولغانلر. مثلا روسلر سیبیریانی ضبط ایتکان زمانده اوماق، آلسان، قوت، آرین، ماتور آتالغان قبیله‌لر بولغان. بونلر آراسنده صانچه بیك کوب بولغانلریده بار. روس عالملرندن شاشقوف

«اوماق» لر حقنده «اینديركی یلغه‌سی طاماغنڭ اوماق خلقینڭ حاضرگه چاقلی اوماوراقلرینڭ ایزلری بار . خبرلرگه قاراغانده آنلر کوکده‌گی یولدوزلر چاقلی کوب بولغانلر» دیدر . حاضرنده بونلردن بر کشی‌ده قالمینچه اوچوب (منقرض بولوب) بتکان .

« آرین » لردن ۱٦۰۸نچی یلده هم ۳۰۰ او جماعتی یعنی ۱،٥۰۰ کشی چاماسنده صاغ بولغانلغی معلوم . شول تاریخدن ۱٤٥ یل اوتکاچ یعنی ۱۷٥۳نچی یلده آنلردن فقط برگنه کشی قالغان . شول آقتقغی کشی ایله تاریخچی پرافیسور میللیر ۱۷٥۳نچی یلده «قراصنویارصف» شهرنده سویلشکانلکینی یازا . حاضرگیدن یوز ایللی یل چاماسی مقدم باصولغان خریطه‌لرده شول منقرض بولوچی آسان، آرین‌لرنڭ اورونلاری ترسیم ایدلگان بونلرنی کوزدن کیچورگانڭ کوڭلگه ئلله نیندی تأثرلر حاصل بولا . نادانلق شوملوغنده تاتارلرغه‌ده بر زمان خریطه‌لرده‌غنه قالورغه طوغری کیلمه‌سون دییوب کوڭل چیکدن طش قورقوب کیته . منقرض بولوچیلرنڭ آراسنده «ماتور» قبیله‌سی وار ، بوقبیله ترکی قبیله بولغان . بوبیچاره قبیله‌لر اسملرینی تاریخ صحیفه‌لرنده‌گنه قالدیروب دنیاغه اوپکه‌لگان صمان بار اوروغلری ایله برابر بوعالم‌گه وداع ایتکانلر .

« طوروخانسکی » طرفلرنده ۱۷٦۳نچی یلدن باشلاب ۱۸۱٦نچی یلغه چاقلی ییرلی خلقلرنڭ دورتدن اوچ الوشی بتکان . بوطرفلرده طوروچیلرنڭ بعضیسی یاقوت آتالغان ترکی قبیله‌لر بولغانلقدن البت آنلرغه‌ده تیگی تمسز میراثلردن یاریسغنه حصه چققان بولورغه تیوش . ۱۷٤٤نچی یلده « قامچادال » لر ۲۰مڭ بولدقلری حالده ۱۸۲۳نچی یلده ۲۷٦۰غه، ۱۸٥۰نچی یلده ۱،۹٥۱ گه قالغانلر . دیمککه بر یوز آلتی یل اچنده ۱۸مڭ ٤۹کشی کیموگان . طومسکی تیکره‌سنده ۱۸۱٦نچی یلده ییرلی خلقلر ۱۰مڭ ۱۳٥کشی بولغان . ۱۸۲۲نچی یلده ۹۷۲٤که قالغان . ینسی اوکروغنده ۱۸۳۸نچی یلده ۷،۷٤۰جان خلق بولغان . اما ۱۸٦٤نچی یلده باری ۷،٤۸۳گه قالغان . صامایدلر ۱۸۲۸نچی یلده ٥،۱٤۰کشی بولدقلری حالده ۱۸٦۸نچی یلده ٤،۷۰٥که قالغانلر . حاضرنده ایسه آنچق ایکی (؟) چاماسنده‌غنه قالوب نیچه یللردن تماما منقرض بولاچقلر . «واغول» لر تابول هم تورین اوکروغلرنڭ ۱۸۳۸نچی یلده ٤،٥۲۷کشی بولغانلر . ٥۹نچی یلده ۳،۲۸٦غه قالغانلر . بارابا تاتارلری ۱۸٤٦نچی یلڭ ٤،۹۱۸کشی بولدقلری حالده ٥۸نچی یلده ٤،٤۱۹گه توشکانلر . غربی سیبیر یاده‌غی تاتارلرنڭ صانی ۱۸٥۱نچی یلده ٤۰،٤۷۰ (قرق مڭ دورت یوز یتمش) بولغان . اما ۱۸٦۸نچی یلده ۳۷،۱٥۳ گه قالغان . دیمککه ۱۷ یل اچنده ۳۱۷ کشی کیموگان .

مونه بوقورقونچلی صفرلر روس عالملرینڭ محققلری طرفندن توپچیلاب یازلغان نرسه‌لردر . کوز کونینڭ صالقون هوالری ایله یالانڭغی ئولانلر برسی آرتندن ایکنچیسی آرتلی آلونلی اولارق قوروب بارغانغه اوخشاشلی نادان و شونڭ سببلی یارلی یات خلقلرده کوندن کون منقرض بولوب بارالر . بوبتوچیلر آراسنده بزنڭ تاتارلرده بار . بوبلادن یات خلقلرنی و شونلر آراسنده هم تاتارلرنی قوتقاروچی بر نرسه بار ایسه اولده (دعاء استغفارلر توگل) آنچق اوقو ، علم و شونلرنڭ یمشی بولغان اقتصادی حالنڭ یخشیلانویدر .

هادی آطلاسف .

لازاره‌فسکی اینستیتوت (*)

(مسقواده السنهٔ شرقیه مکتبی)

موسقوا السنهٔ شرقیه مکتبی : «لازاره‌فسکی اینستیتوت» نامیله یوز سنددنبری دوام ایتمکده ایسه‌ده ، اوللری یالکز اعدادیه اولوب ، اکثریتله ارمنی چوجقلری اوراده تعلیم وتربیه اولنوردی . مکتبڭ اسمندنده آڭلاشیله‌چغی اوزره بو مکتبی وقتیله «لازاریانس» نامنده صاحب خیر بر ارمنی

(*) « حقیقت » جریده‌سندن مقتبس .

میدانه کتروب ادارەسی ایچون ده بیوك بر تخصیصات وقف ایتمشدی. فقط صکرەلری «لازارەفسکی اینستیتوت» مکتبنه بعض رجال دولتك تشبثاتیله بر السنهٔ شرقیه شعبهٔ خصوصیەسیده علاوه ایدیلەرك لیتسەی ـ مکتب سلطانیه حالنه کتیریلمش ومکاتب عالیەدن عد ایدیلمشدر. «لازارەفسکی اینستیتوت»ك شرق لسانلری شعبه‌سنه (اعدادیەدن شهادتنامەسی اولمق شرطیله) هرکس کیره بیلیر. قاپوسی ایوانلر، آغوبلو ایچون آچیق بولندیغی کبی علی‌لر، ولی‌لر، حسن‌لر، حسین‌لر ایچون ده هر زمان کشاده بولنمقده در. فقط تأسف ایدیلورکه، هر مکتبلرده اولدیغی کبی بو مکتبده ده بزم مسلمانلردن یالگز ایکی اوچ طلبه واردر. بونلردن ایکیسی سامعین صفتیله لکسیال گلیورلر. کندیلری دارالفنونك حقوق شعبه‌سنده‌درلر. بو افندیلرك بریسی تاشکندلی نورالدین افندی (*) دیگری موسقوالی احمدجان مافایف در.

بزم مسلمان طلبەلری آزچوق شرق لسانلرینه واقف بولونمەلری بروقتده هم دارالفنون هم‌ده السنهٔ شرقیه مکتبی درسلرینی یاپه بیلیورلر. دارالفنونده تحصیلده بولونان ترك قارداشلرمز سامعین صفتیله ده اولسه بو مکتبه دوام ایدوب استفاده ایتسەلر فنا اولمازدی. بلکه اصل بکله نیلن ثمرەیی او زمان ویره بیلیرلردی! معلومدرکه برقنادلی قوش اوچاماز. اوچمق ایچون بهمه حال ایکی قنادلی اولمالیدر.

موسقوا السنهٔ شرقیه مکتبنده اوقونان لسانلر: تورك، عجم و عرب دیللریدر. فنلر: تاریخ اسلام، تاریخ ایران، تاریخ تورکیه و بونلرنك تاریخ ادبیاتلریدر، بونلردن باشقه: سارت، آذربایجان دیللری ده اوقودیلور. مکتبك هیئت تعلیمیەسی: عطایا، فورش، قریمسکی، غوردیلەفسکی، میرزا جعفر، میرزا عبدالله غفاروف و سروریان افندیلردن مرکبدرکه، عطایا، فورشی و قریمسکی جنابلری عرب لسانی پروفیسورلریدر؛ غوردیلەفسکی جنابلری تورك لسانی پروفیسوریدر. سروریان افندی‌ده عثمانلی دیلی معلملرندندر. میرزا جعفر لسان فارسی پروفیسوری، میرزا عبدالله غفاروف ایسه سارت و آذربایجان دیللری معلمیدر.

بو پروفیسورلرك اسلام و شرقه دائرپك چوق اثرلری واردر. بونگله برابر فردوسی‌نك، عمر خیامك، حافظ شیرازینك، سعدینك و سائر تورك شاعرلرینك اثرلرینی روسچەیه ترجمه ایتمشلردرکه هپسی شایان مطالعەدر.

موسقوا السنهٔ شرقیه مکتبی هیئت تعلیمیه‌سی میاننده الك زیاده گوزمه چارپان لسان ترکی معلمی و پروفیسوری ولادیمیر غوردیلەفسکی جنابلریدر. بو پروفیسور هنوز گنج اولدیغی حالده شرق دیللرینك باخصوص تورك لسانینك بتون روحنه غوامضنه حقیله واقفدر. روس مستشرقلری میاننده لسانی تورکی‌یی تورك آغزیله تورك شیوەسیله تورك لهجەسیله سویلین یالگز غوردیلەفسکی جنابلرینی کوردم.

مومی الیه افندینك تورکلره و تورکلکه‌ده صوك درجه محبتلری واردر. هر سنه تعطیل زمانلرینی تورکیاده: استانبولده، آناطولی‌ده، روم ایلی‌ده کچیرر. تورکلره و تورکلکه دائر معلومات توپلار، قلمه آلیر، نشر ایدر، استفادهٔ عمومه وضع ایدەرلر، غوردیلەفسکی افندی حقیله مسلکنك صاحبیدر. چوق سنه کچمەدن مشاهیر مستشرقین عدادینه کیره جکلردر.

شرقه، شرقلیلره، تورك و تورکلکه دائر یازدیقلری آثارك هربری شایان مطالعەدر.

ح. صبری. آ.

قطعه

ماهیتی اثبات ایدن آثار عملدر
مقدارینه نسبتله کشی خیر وشر أیلر.

« شناسی »

(١) مرحوم خدایارخان تورونی اولسه کرك. شورا.

میسیونیرلر جمعیتلری .

۷

ملیت حسی ، میسیونیرلر فائده‌سی .

۱۷ نچی عدد « شورا » نڭ گوزل و استفاده‌لی مقاله‌لری آراسنده هادی افندی آطلاسف نڭ « بز هم میسـیونیرلر » مقاله سنی اوقودق . هادی افندی میسیونیرلرغه ، یوقلاغان تاتارلرنی اویغاتوچی ، آنلرغه ملیت حسی بیروچی هم غیرت متانتگه کیترو- چیلر دیوب قاری ؛ شونڭ ایچون میسیونیرلرنی ماقتی . لکن بو قزقلی ماقتاو درسـتمی ایکان ؟ واقعاً‌ده میسیونیرلر بزگه شوندی فائده‌لیلرمی ایکان ؟

روسیه‌ده‌گی میسیونیرلر ومیسیونیرلق سیاستی بیك کوب زمانلردن بیرلی دوام ایتسه‌ده‌ایلمینسکیلر ، . . . . . لر و . . . . . لر قزان مدرسه‌لرینه کروب میسیونیرلق ایتسه‌لرده ، حتی بعضیلرنی چوقندررغه موفق بولسه‌لرده بزده هیچ بر تورلیده ملیت حسی قوزغالغان یوق ایدی . اگرده ملیت حسینڭ کو- تاریلوی میسیونیرلردن بولسـه اولچاقلرده اوق کوتارلمك لازم کلور ایدی . اول وقتلرده عوام توگل حتی شاکردلر ملیت حسینڭ نی ایکانین‌ده بلمی ایدیلر .

بزده‌گی ملیت حسی حریتدن صوڭغنه باشلاندی ؛ شوڭا کوره بونڭ سببین میسیونیرلردن توگل ، بلـکه ملی غزته‌لردن ، یاکی رساله‌لردن « یاش مطبوعات » مزدن ئزلرگه کیرك . یوقفه میسیونیرلرنی ماقتاب عوامدن ، معیشت چیلردن بد نام آلمازغه تیوش .

درست ، میسیونیرلر بزده متانت ، غیرت وجودگه کیتوردیلر . لکن نیندی اشده متانت ؟ نرسه‌ده غیرت ؟

مونه شول اشلرده : بتون غرب مدنیتنه قارشی کیلورگه ، هر فائده‌لی یاکی اشکه آرقلی توشارگه ، روسچه اوقورغه حتی آز زمانده الفبا بلوب تیزه‌ك دین طانورغه کیرکمازلکنی اثبات ایدرگه . بونلرغه بز کمال غیرت ومتانت ایله قارشی توردق هم حاضرده قارشی تورامز آرقلی توشـامز . بو حقلرده متانتمز بیوك ، غیرتمزده الوغ . چونکه « میسیونیرلردن آلغان متانتمز » .

میسیونیرلرنڭ بزگه ایتکان ضررلرنی ملی غزتـه لرمز ۵ - ۶ یل یازوبده صـاناب بتوره آلمغانلری حالده آطلاسف نڭ ماقتاوی عجبلنمازلك «قزقسنمازلق» بر حال توگلدر.

ملا نصرالدین الخوجاشی .

تربیه و تعلیم

تعلیم وتربیه حقنده .

زمانه اقتضاسنه کوره ، یڭگل اصولده اوقورغه خلقمزنڭ کوبوسی بو کونده توشنگاندر دیب اویلارغه ممکن . زیرا : هر یرده اصول جدیده مکتبلری آچیلو ، معلم و معلمه‌لر کیره‌ك خبرلری ، اوقونڭ کیره‌کسنولرینه علامتدر . ألـکده اوقوغان اصول ایله اوچ - دورت یل مکتبده یاتقان بالالر ، هیـچ بر سوادسز وخبرسز اولدقلری کبی اعتقادات دینیه‌دن ودنیا ایچون ضرور بولغان علملردن بیله معلوما- تسز چیغه‌لر ایدی . بو اوچ ، دورت یلدن چیقغانلر آتا وآنا هم استادلری قارشونده ، «ملا بولمازسڭ» (یوقسه ، مکتبنی اوقوچیلر واوقوتوچیلر ، بالالرغه دنیا وآخرت فائده‌لی بولغان روحلی علم ومعرفت حاصل ایتدرمك دگل ، بلـکه یاش بالالر اوده تغزلاما- سونلر ایچون مکتبده شایاروب یاتمق ایچون صالنغان بر قاراول قوشی کبی عمارت ظن ایدرلر یاخود اوقوتوچیلر خلقنڭ رغبتن قازانوب حرمت کورمکدن وبولغانچق صوده بالق آولماقدن غنه عبارت ایدی) .

« ایندی ترکی طانی باشلادك » دیب ، تقی عجب ، بدوام ، فضائل الشهور کتابلری اوقور درجه ده

چيغه‌لر. فرصتى باريده، ترتيبسز قلانسز برى
آرتندن برى عربى كتابلرغه توشروب، قورى
عباره‌سنگنه اوقوب، معناسى ايله مقصددن خبرسز
قالسه‌ده «عالم» اسمنه نائل بولالر ايدى. بو عالم
اسمنده ملا خلفه بولوب چيقغان ذاتلرنڭ اون-اون
بيش يللر عمر صرف ايدبده حديث شريف،
تفسير، تأريخ اديان وتأريخ عمومى، جغرافيه وحساب
كبيلردنده خبرسز بولوب، استقباللرى ايچون
اويسز وبرده خبرسز بولماقلرى طبيعى ايدى. ايشته
تعليم وتربيه اصولمز برنيچه عصرلر ترتيبسز وهيچ
برقاعده (پروغرام) سز دوام ايتوب كيلگاندن صوڭ
الڭ چيتكه يتكاچ، قيينلق وكوچ برله‌ن بولسه‌ده
ابتدائى، رشدى آز بولسه‌ده أعدادى قسملر بر
تورلى يگگل اصولغه قويلوب قاعده‌لى ترتيبكه
وضع قيلنه باشلاندى. بو حاللرده كيله‌چكده برر
تورلى اصلاح بولونور اميدى كوتلمكده‌در. تيزدن
بولماسه‌ده آز آز تعليم وتربيه اشلرى ترقى ايده-
چكدر. زيرا: قورالسز واسبابسز اورونلردن ئلله
نيندى درجه‌لى ترقيلر كوتمك بيهوده ايديكى معلو-
مدر. تعليم وتربيه اشلرين زياده سيله ترقى ايتدرو
ايچون، ضرور بولغان اسبابلرن، ممكن قدر آسان
طريقلرن كورساتو، بالالرنڭ حسيات روحيه‌لرينه
موافق كتابلر حاضرلاونى تجربه كورگان معلم ومعلمه
لرگه تابشرلور. ملتمزنڭ تعليم وتربيه‌سندن استفاده
كورر ايچون اوقوغان بالالرنڭ عمرلرى ينه‌ده بيكار
اوتمازلك، استقباللرى ايچون كيره‌ك بولغان اقتصادى
جهتلرينى ومعيشتلرينى تأمين ايدرلك روشده هنر
وصناعت اشلرينه‌ده اهميت ويررگه وقت يتمشدر.
برنيچه عصرلر قرون وسطى ترتيبى ايله يوقلاب
كيلگان ملت، اقتصادى محاربه‌ده مغلوب اولغانلرنى
سيزارلك بر حالگه كيلولرى، شايان تشكردر.
بالالرنڭ ابتدائى معلمه‌سى واخلاق مربيه‌لرى بولغان
وبالالرده كوبرك وقت آنالر قوينى، آنالر ايته‌گى
وآنالر تيره‌سنده صبيلق دورن اوزدرغانغه هم
شريعتمزده ايرلرگه‌گنه خاص بولماينچه عام بولغان
علوم ومعارفنى خاتون-قزلرغه‌ده لازم ايديكنى
توشنوب، تيوشلى چاره‌لرينه كريشه باشلاولرى ترقى
نڭ برنچى آدلامى دگلده، نه‌در؟

بو كونگه قدر بعض كيمسه‌لرنڭ هجومى، ملى
ترقيمزگه مانع اولدى. بونلر شريعت اسمندن خرافتلر
وصوفى، سوخته‌لر فكرلرى تاراتوب اولگى جهالت
ايله اولگى غفلتده يوقلاتمق اولوب «ملا بولماز-
سڭ» ديه كوگلن قايتاررلر ايدى. صاوم صغرى
كبى جهالتدن استفاده قيلوب جلى سوت ايمك
فرضلرى، كلام شريفده معنالى شفا آيتلرن اوز
فائده‌لرينه تفسير ايدوب، اوشكرو توكرولر اورنينه
مقدس كلام شريف ايچنده‌گى حكمتلى سوزلردن
حقيله فائده‌لنو تيوش ايديكن توشونه باشلاوچيلر
بولا باشلاغاچ، ته‌وگيلرنڭ قارشى طورمقلرى طبيعى
ايدى. لكن، اساسسز دعوالرى‌اورونسز، نيگزسز
بنالرى تيز چوريه‌چگى معلومدر. اهالى حقيقته تماميله
توشنگاچ بونلر اوز اوزلرندن محو اولاچقلردر.
حاضرگه خلقنڭ بر آز آڭلاشلماغانى و«اصول جديد»
مكتبلرندن بر نرسه‌ده چيقمادى. پالته، توڑورقه،
آق ياقا كيوگنه بولدى» ديب اسابسز، قورالسز
حروف هجا تانورلق ابتدائى مكتب ايله، دين تانور
رشدى، اعدادى قسملردن، مهندس ودوقتورلر،
يوريستلر كتولرى هم اصول جديده ياخود تعليم
وتربيه‌گه هيچ دخلى ومناسبتى بولماغان، زمانه
كوچلاويله ميدانه چيقمش كيوم مودالرينى اصول
جديده مكتبلرندن كورولريگنه‌در. شونڭ ايچون
اهالى قلى كوز برله قاراشدرغالاب، ايسكى
فكرده‌گيلر تورلى طرفقه صوغيلب قاريلر. حاضرده
ممكن قدر ملى روحده دين طانوراق اوقوغاچ
ايشگى آچيق اسبابلى قورالى بولغان حكومت مكتبلر-
ينه هنر وصناعت اوقورغه آچيلغان مكتبلرگه كررگه
ممكن.

احمد جان بيكتيمروف.

تربیه و تعلیم

دورت یل ایچنده مکتبده اوقلورغه تیوشلی فنلر ۱۷ نچی نومرده صانالغان ایدی. مذکور فنلر ساعتلرگه اوشبو روشده تقسیم ایدیلورلر :

	۱ نچی صنف		۲ نچی صنف		۳ نچی صنف	٤ نچی صنف	دورت یلده مجموع دروس
	۱ نچی یارتی	۲ نچی یارتی	۱ نچی یارتی	۲ نچی یارتی			
قرائت ترکیه	٦	٤	٥	٤	٢	٢	٣٢٤
حسن خط	٥	٢	٢	٢	٢	١	٢٠٤
از بر	٥	٣	٣	٢	٢	١	٢٢٨
حساب	٤ (*)	٣	٤	٤	٤	٤	٣٥٦
علم حال	—	٣	٤	٣	٣	٣	٢٦٤
قرائت عربیه	—	٤	٤	٤	٣	٣	٢٨٨
قواعد کتابت	—	١	٢	٢	—	—	٦٠
جغرافیا	—	—	—	١	٢	٢	١٠٨
تاریخ	—	—	—	٢	٣	٣	١٦٨
انشا	—	—	—	—	٢	٢	٩٦
روسچه	—	—	—	—	١	٢	٧٢
صرف ترکی	—	—	—	—	—	٢	٤٨
حفظ صحت	—	—	—	—	—	١	٢٤
هفته‌ده مجموع درس	٢٠	٢٠	٢٤	٢٤	٢٤	٢٦	٢،٢٤٠
هر کون اشتغال	٣ ساعت ٢٠ م.		دورت ساعت		٤ ساعت	٤ س. ٢٠ م	

مذکور فنلر هر صنفده اوشبو روشده اوشبو قدر اوقلورلر : برنچی صنف ده :

قرائت ترکیه - ۱۲۰ درس. برنچی یلده حرفلرنی شکللرینی بلوب قوشوب هم آیروب اوقی یازا بلورلك. صوڭره قسقه جمله‌لردن مرکب حکایه‌لرنی آڭلاب اوقورلق اولورغه کرك.

حسن خط - ٨٤ درس. اوچ سزقلی دفترگه هر حرفنڭ شکلینی کورساتولگان روشچه آیروب هم قوشوب یازا بلورگه کرك.

از بر - ٦٦ درس. برم برم اینوب طورلغان کلمه‌لرنی درست یازارلق اولورغه کرك.

(*) بر آیدن صوڭ.

حساب - ٦٨ درس. یوزگه قدر تعداد ترقیم و اعمال اربعه رقم ایله ذهناً، حل مسائل ذهناً فقط.

علم حال - ٣٦ درس. کلمهٔ توحید کلمهٔ شهادتنی درست آیته بلمك، ایمان اجمالی، هم رسول علیه السلامنڭ اسمی و باباسینڭ اسملری بلنورگه تیوش.

قواعد کتابت - ١٢ درس نیندای حرف قوشیلوب یازیله نیندایلر قوشلمی یازیله حرکات حرفیه لرنڭ قایسی نیندای اورنغه یازیله شونڭ قاعده لری اوگراتیلور شوڭا تمرینلر یازدریلور.

قرائت عربیه - ٤٨ درس. حرکة رسمیه‌لر، تنوینلر، تشدیدلر هم الف لاملرنی درست اوقی

بلمك عربچه قسقه جمله‌لرنی آستلی اوستلی لرنی اوقی بلمك، سورهٔ فاتحه، کوثر، اخلاص و معوذتین نی کوکلدن اوگرانمك. ایشته برنچی صنف ایچون اوشبو قدر معلوماتنی جامع درس کتابلری ترتیب ایتمك لازمدر.

م. ف. مرتضین.

بزنك مکتبلر.

II

مکتب بالالرمزنك روحسز چغووینه سبب اولغان شیلر جمله‌سندن برسی مکتبلرمزده کتب خانه‌لر اولماوی، کتب خانه‌لر اولسه‌ده آنلرغه قویارلق کتاب یوقلغیدر. مکتب ایچون یازلغان هر کتاب اوقتولورغه یارامغان کبی کتب خانه ایچون یازلغان هر بر کتاب‌ده بیك مقبول اولوب بتمایدر. مینمچه ئلیگه قدر بزلر مکتب کتب خانه‌سی ایچون بر تورلیده خدمتکه توتونا آلمادق. ئه ای توقایف‌نك جن پری حکایه‌سین تصویر ایتکان شعرلرن «مکتب مکافاتی» اسمنده «صباح» و قیوم افندی‌نك «بوش وقتلرندن» آلوب بالالر کتب خانه‌سی اسمنده «معارف» نشر ایته‌لر بوغای. لکن بونلر فقط باشلانغچقنه بیت. بو اورن همان بوش، خدمت میدانده کوینچه آچق طورا. اخلاص ایله بو بابده خدمت ایدرگه توتونغان کشی همان کورلمی. لکن کتب خانه‌لرنك بالالرغه ایتکان تأثیرن اویلاساق تیزره‌ك اشکه توتونورغه کرك. روسلرده مکتبنك زورلغی کچکنه‌لگی اعتباری ایله‌گنه توگل، بلکه بالالرنك یاشی اعتباری ایله ئلله نی قدر کتابلر بار. مین اوز کوزم ایله کورگانلرمگنه یدی یاشده‌گی بالالرغه ١٧ کتاب، ٨ یاشده‌گی بالالرغه ٢١ کتاب، ٩ یاشده‌گی بالالرغه ١٤ کتاب، ١٠ یاشده‌گی بالالرغه ٣٠ لاب کتاب. پاسریتنیك، ازنانیه، صیطین‌لرنك بالانك یاشی صانی ایله یوزه‌ر تورلی کتابلری بار دیه ایشتولدر. بو صورتده مکتب اشقافی فقط بالالرغه مخصوص یازلغان کتابلر ایله‌گنه طولاچق. ایکی اوچ کونده بر آلماشدروب اوقوغان بالا قش بویینه نه قدر کتاب کوررگه کرك. بس روس بالالرنده نه ایچون روح بولماسون. اوزمزگه کیلساك بالالرنك روحینه موافق و آنلرنی فائده‌لی صورتده قزقدررلق یازلغان کتابلرمزده یوق، بولغانلر یده طارالمی، آلمیلر دیه ناشرلر زارلانالر. بلمیم مکتب معلملری اجتهاد ایتمیمی یا که طورمش صغدرمیمی.

هر حالده بو مسئله‌نی اونوتورغه تیوش توگل. یاکادن چغاچق تجوید، علم حاللر اورنینه یا که آوشدروب تووه‌شدروب یازلغان مکتب کتابلری اورنینه شوندی نرسه‌لر تارالسه یاخشی بولور ایدی. یا کی یازوچیلر انشاء الله بو اورننیده بوش قالدرماسلر دیه امید ایتله‌در.

معلم. ن. دوماوی

مراسله ومخابره

قزیلجار - (عینا) : ١) قازان باصماسی قرآن لرنك آیاغنده : «قد تم.... بنظارة فلان بن فلان» دیه یازلدیغی حالده استانبول، مصر و هندستان باصمالرینك آیاغنده و باشنده اونداي یازولر کورنمه‌یدی. مونده آیرما نه؟ ٢) بیریگی یللرده قرآن حکیم‌نك باصماسی حقنده سوزلر سویله‌نوب، صفی ملانکده قلاغینه کرمش اولسه کرك - دوخونوی صابرانیه‌غه مراجعت ایتوب طنشلرنی اصلاح قلو حقنده فتوا سورار. اوفا! امام‌لرینك «بزگه موکز چغارو نیك کرك؟» دیدیکلری فکرگه بناءً رد جوابی قایتارلور. طنشلر اصلاحی ینه نا معین بر وقتقه تأخیر اولنور. باقچه سه‌ای‌ده غصیر ینسقی جنابلری تورلی قطعه‌ده کلام شریفلر باستروب نشر ایته‌در. اوفا امام‌لرینك فکری سورلماس. بونده آیرما نه؟ ٣) قرآن حکیم‌نك رسمن آریغی زمانچه، ترتیبن بیریگی زمانچه اصلاح ایتوب قازانده توگل، بلکه ایرقوتسقی‌ده بره‌و باستروب نشر ایتسه موکه‌ده صفی

حضرتنڭ امضاسی و اوفا اماملرینڭ فتواسی کرکمی؟ نه جهتدن ، شرعامی؟ قانونامی؟ ٤) ایوان ایوانچلر اوز حسابلرینه قران باستروب ساتارلر . موڭه ده صابرانیه رخصت بیرمشمی؟ اوز بیتی ایله اشلهمشمی؟ شولرنڭ جوابی شوراده یازلسون ایدی.

«تورک اوغلو».

«شورا» : ــ بو طوغروده جواب یازلور.

◆◆

تاشکند ــ ایر ایله خاتون آراسنده عقد نکاح حقنده دیمچی اولوب یوروچی کیمسهلرگه آیتولمکده اولان «یاوچی» سوزینی ترکستانده طبع ایدلمکده اولان بعض اثرلر «زوجچی» دیه تصحیح ایتمشلر. حقیقت حالده بو سوز عربچهدن آلنوب و مذکور «زوجچی» سوزندن محرفمیدر؟

عبدالعزیز مناسبوف

«شورا» : ــ بوسوز خالص اوز مالمز (ترکیچه سوز) در. «یاوچی» نی «زوجچی» دن محرف دیمك «کامزول» سوزینی «کم زائل» و «ترزه» نی «طرز» دن محرف دیمك کبی اصلسز بردعوادر.

◆◆

چاللی ــ (مینزله اویازی) بوکونده «امام غزالی» اسملی یاڭی بر رساله آلوب مطالعه ایتدك. دورت اورنده زور یاڭلش بار.

امام مدرس ......

«شورا» : ــ امضاسز مکتوبلرنی درج ایتمك حتیکه اوقومقده عادت دگل ایسهده «امام غزالی» سوزی کوزگه توشدیکندن بو مکتوب اوقولدی همده «امام غزالی» حقنده اولان یاڭلشلرنی بیلورگه آرزومز کامل اولدیغندن درجده ایدلدی. ۹۰ بیتدن عبارت رسالهده زور یاڭلش دورتگنه اورنده اولمقینه تعجب ایتدك. بو بیك آزدر، دخی بر مرتبه اوقوب چیقسهڭز احتمال دخی تابارسز. مرحمت ایدوب شونلرنی (بیتلرینی کوستروب) یازوب امضاڭز ایله زکازنوی صورتنده ادارهگه کوندرمکگزنی رجا ایدهمز. ردیه، مناظره، انتقاد طرزلرنده یازلمش مقالهلرده صاحبلری معلوم اولمق شرطدر. یازدقلرڭز عینا باصلور، زور یاڭلش ایدیکی اثبات قیلنسه، تصحیح ایدلنور. هرحالده بو زور یاڭلشلرنی وقت کچرمکسزین اعلام قیلوڭزنی صمیمی صورتده اوتندك، کلدیکی ایله اڭ ایلك چیقاچق عدده اعلان ایتمك وظیفهمزدر.

◆◆

آتباسار ــ قرآن شریفده بیان ایدلمش مؤمن بولرگه ایمان کتوروبده، اعتقاد و عمل خصوصنده، رسول الله حضرتلرندن صوڭ مشهور اولان مذهبلردن بررسینه تقلید ایتمامش کیمسهلر، شریعت حکمینه کوره کافر اولورلرمی، یاخود گناه کبیره صاحبلرندن صانالورلرمی؟

عثمان عبدالرشیدف.

«شورا» : ــ مذهبلردن برینه ایارمکنی اصل ایماندن یاکه کمالندن جز دیه علم اعلی آراسنده دعوا قیلوچی وارلغی بزگه معلوم دگل. شونڭ ایچون محمد علیه السلامنی تصدیق و اقرار ایدوچیلر مؤمنلردر. خواه مذهبلردن برینه تقلید ایتسونلر، خواه ایتماسونلر. بونده شبههلنورگه اورن یوقدر.

◆◆

سعید پاصادی ــ مشهورءالملر آرهسنده «ابن حجر» دیه مشهور ایکی عالم وار ایمش. بری «عسقلانی» و ایکنچیسیده «هیتمی» و «مکی» نسبتلری ایله بورر. بونلرنڭ قانغیسی عالمراك و سوزی اعتمادلیراقدر.

«شاگرد».

«شورا» : ــ دار الفنون پرافیسوری ایله محل مکتبی معلمی آرهسنده نسبت بورمادیکی کبی بو ابن حجرلر آراسندهده نسبت بورماسه کرك.

◆◆

بوری ــ «شورا» ده یازلمش «پیالا کوز» مقالهسی مناسبتی ایله مطبوعات آرقلی دخی بر مرتبه تاوشمنی ملتکه ایشتدرمکچی بولدم. سوسیالیستلرمز آمریقاده قوش اینلری آشاب یاتوچی

اشچیلر ایچون قایغردیلر ، غزته‌لرمز اوز قوللری ایله اوز تاماقلرینی طویدررغه حالرندن کلمکده اولان خانملرغه طرفدارلق قیلدیلر. امامل‌رنک معیشتلرینی تأمین ایتمك حقنده حسابسز مقاله‌لر یازدیلر. حالبوکه امامل‌رنك معیشتلری تأمین ایدلمشدر. ایدلمامش ایسه آنلرنك صوبرانیه‌لری وار، اول قایغرر بر چاره‌سینی بولور. آنلر اوزلری‌ده بالغ و مقتدر آتالردر. بو کونده ملت آنلر قولنده؛ بر آدم قایغرتمادیغی وقتده‌ده آنلر اوز قایغولرینی اوزلری کوررلك. خانملر حقنده سوزم یوق. آنلر ملت آنالریدر. شویله ایسه‌ده آنلر آراسنده اوزلری ایچون اوزلری قایغررلقلری بار. آنلر، سوزلری ایله‌ده اشلری ایله‌ده کندیلرینی دنیاغه کوستروب طورالر، سوزلرینی یخشی‌غنه ایشتدره آلالر. اما روسیه اسلاملری ایچنده اولان اعمالر (صوقورلر) حقنده هیچ بر قایغروچی وسوز سویلاوچی کورلمی. بو مسکینلر گویا خاطرلردن چیقمش. اونودلمش بتمشلردر. ایشته بزنك اوشبو طوغروده غزته‌لرمزگه و محررلرمزگه اوپکه‌مز الوغ. بز اعمالرنك علممزده یوق هنرمزده! یوقسه بونلرنك معیشتلری امامل معیشتلرینه کوره گوزل ظن ایدلورمی؟ تایاق طوتوب اویدن اوی‌گه خیر صوراشوب یورمکده، رمضان شریف آینده قرآن صاتوب یاکه اوشکروب و توکروب یورمکده اولان مسکینلر سزنك طوغمه‌لرگزدر، بونلر حقنده چاره‌لر کورمك سزنك اوستگزگه بورچدر، بونلرنك تربیه‌لری حقنده سزلر مسئولسگز، بوندن خبرگز اولسون! شهرارده اولان «علما مجلسی» اسملی مجلسلرده بو بختسزلر حقنده مسئول اولمقدن بی طرف طوروب قالمازلر. بو صوقورلرنك تربیه‌لری حقنده برر فکرگز وارمی؟ روسلردن بر آزغنه اولسه‌ده عبرت آلورغه هنوز وقت یتمادیمی؟

املا ایله یازدروچی اعمی محمدجان نعمان زاده.

اشعار

روضهٔ مطهره‌ده.

ای نبی محترم کوز صال سفیل بوامته
کور حقیقت کوزلرك برلن نه اولمش ملته
ایتدی عصیان امتك حقلغه هم علمیته
ای رسول! دوشدی عاصی امت بو کون کوب ذلته
باق، نچوك قالدق عصرلر دنبیر ومك ظلمته
کور نظر صالدی آلار، احکام اسلامیته.
ای خدانك دوستی حضرت رسول کادم سکا!
أیلیمن قانلی شکایتمنی موینمدن ادا
تدریجا یوز طوتدی ئولمك اوزره اسلاملر دها
هر که مسلم وار ایسه فوق الارض تحت السما
آه! آیانچ کلدیلر پك پك یاقن محویته
باشقه‌لر عندنده قالدق حال معدومیته.
کلتروب وارثلرك بو کونگی حالگه بزنی اول
طوتدیلر ظلمت دنائت چوقرینه مسلك ویول
طوغدی ذلت شمسی هر یاقلرده آست اوست صاغ وصول
کتدی حسن اعتقاد اولندی بدعتلر قبول
ایتدیلر نفرت آلار جفا ادای خدمته
چه‌چدیلر نفاق حسد تخمن بو روحانیته.
اوزلرینه عالم اسمی برله رفعت بیردیلر
انبیأ اورنینه مقام وراثت بیردیلر
حقدن اولدیلر کنار، غفلتگه خدمت بیردیلر
ایشته بو کونگی روش برله اسارت بیردیلر
اوزلری ضد، هم بزی سوق ایتدیلر ضدیته
آوداروب هر بر نفاق ضدلقنی مشروعیته.
یر یوزنده کوب سیاحت أیلدم بیك کوب زمان
بر مسلمان کورمدم کوکلی جراحتدن امان
قالماغان برسنده‌ده عصر سعادتدن نشان

همه‌سی رذیل سفیل اسلام بله‌ن تولغان جهان
یاش وقتدن آیریلوب کتدم دیار غربته
باشلادم آنلر ایچون حسرتله مشغولیته .
مملکت دولت بله‌ن مستقل اسلام قالماغان
ایسکی عصرنڭ خلیفه‌سی و سلطان قالماغان
همه‌سی توتقون اسیر بر حر مسلمان قالماغان
کلیا ئولگان برنده‌ده حیات جان قالماغان
دوشدی امتڭ بصیرت اهلی یوز مڭ حسرته
جه یدی ظلمت آغاچلری طامر حریته .
آه ! کلوب بر کون توزه‌لورمی بو چرکین حالمز ؟
تڭرینڭ لطف عنایتنده استقبالمز !
پارلایورمی بر نجوم بختمز ـ اقبالمز !
لفظ غفلتدر، فکر ـ هم قیلمز و قالمز
بیلمزم کم صالدی بزنی بو کبی حیثیته ،
کم جنایت أیلدی اسلام وانسانیته ؟.
ای کوزم ! قان صق هنوز، آچسون خلق عرفان بابن!
یوقلاغانلر اویغانوب آلسون بو غفلت یورغانون!
بر کوریمچی ! دنیانڭ مسلم‌گه جنت اولغانون !
بو قارانغو تونگه نورلی شمنی یاقسونلر طاغن !
جمله ارباب عقول کلسون حاضر امنیته
بز ابدمی قالمشز مظلوم ومحزونیته .
ای مقدس روضه‌نڭ شارعی حق پیغمبری !
سن ایدڭ بو ملتڭ جمله حقایق رهبری
شمدی حقنی أیتودن بوش قالدی مسجد منبری
قیل ترحم بزگه ، پارلاسون حیاتڭ جوهری
آل ظالمدن .... مروتڭله باق ملیته
بر کیلیك یوقلق عالمندنده موجودیته .

م. واقف استرخان .

دوسم (*) قبری یاننده .

قوطلی بولسون طالغانڭ بو مه‌نگیلك راحت، دوسم!
سین مونی کوبدن تلی ایدڭ، مونی قوطلی دوسڭ!..
سین ایری بولدڭ جهاننڭ بر توشن‌ده سویمادڭ !
بر کشی، بر نرسه‌سن‌ده ، بر أشن‌ده سویمادڭ !
کوردڭ آرتق دنیا بختندن بو یرنڭ تختنی ،
قبرگا قارشو قبول ایتمه‌س ایدڭ یر تحتنی .
هر وقت سویلی ایدڭ سین بو قبر راحتلگن ،
قالماغاندر غبطه ایتکان بر شیڭ شاید بوگون!..
یوقلا راحت ، استراحت ایت ابد ، اینا‌ی حاضر
بار طنچسزلق ، پوشانودن یابا سینی قبر .
مین‌ده طویدم بو عبث طورمش ، طاوشلی دنیادن ،
تیز کرم یر آستونه ، مه‌نگیلك اورنمه یاطام ! . .

« حبیب » .

(*) دوستم .

ته‌ڭریمه .

ته‌ڭریگه موین صونماغان
مخلوق‌غه، موین صونو یوق!

سینی ، ربم ، بله‌لمیم ، کورگانم یوق بر اورنده‌ده
سیڭا نیچك بیته آلیم ، کوررگه یوق اویمده‌ده .
شولایده یش ، همان تلده سینڭ اسمڭنی تکرارلیم ،
الوغ اول ، زار ، دعالرمنی طڭلار ، ایشتور، آ . . . . . دیم .
کم اول ته‌ڭری ؟ قایا صوڭ اول ؟ آنی تیکشرمی هیچ کوڭلم ،
جانم آڭغار ایالشکان ، طورالمی تیك ضعیف تلم .

سوز اونده‌شمی عذابله‌نسه‌م ، یه محنت باصسه یوره‌کنی -
بیبه‌ره‌م آڭا دعالر ، یوره‌گمده‌گی تله‌کنی .
صوریم ، یغلیم ، آوام بیرگه ، موین صونام آڭاغنه
تله‌کلرمنی . . . . . . توب قادالا . . . . . . طاماغمه .
ای الله ! معبودم ، ربم ! الوغ قوّتلی سین الله !
قارا ! آردم ، حالم بتدی ، اشانچلرده یوغالا .
آداشدم مین ، کورنمی یول ، صاتاشدم ئه‌لله ، یول طابمیم ؛
صوریم سیندنگنه اوز یولڭی کورسه‌ت ، آیاق آطلیم .
قاریم شرقه : قزل قویاش چغارغه دیب طورا آنده
بوتون عالمگه یاقتیاق اشانچلری بار طاڭده .
لکن سین ده شمیسڭ ، جواب کونوب طومانده چولغاندم ،
کبره‌کلی بر جوابڭنی بیرووڭنی کوتوب قالدم .
طوواچق ایرته نڭ قارا کفیلفنده طورام « قوق » دای ،
بلنمی یول ـ کوزم کورمی « طوری یوللر » تمام یوق دای .

سینی ازلیم ، طابالمیمن ـ « یولڭنی » کورسه‌تور ایدڭ ،
« طومان » بتسه ، « قویاش » چقسه ـ یوررگه ئویره‌تور ایدڭ .

سونچه‌له‌ی .

متنوعه

لوندن شهرنده «اتحاد و اسلام» جمعیتی - بو جمعیتنڭ مقصدی اوشبو شیلردن عبارتدر : ١) مسلمانلرنڭ دینلری و اخلاقلری ، اجتماعی حاللری اصلاح ایدلمك ایچون طریشمق و بوڭا لازم اولان چاره‌لرنی تابمق . ٢) بتون دنیاده اولان مسلمانلر ایچون بر مرکز تأسیس قیلمق . ٣) مسلمانلر آرا-سنده اولان قارنداشلق اصولینی ترگزمك . ٤) مسلمانلر و اسلاملر ضررینه دشمنلر طرفندن ایدلمش افترا و اسنادلرنی مدافعه ایتمك . ٥) نه یرده اولسه‌ده اولسون ، باردمگه محتاج اولان مسلمانلرغه یاردم قیلمق . ٦) چیت مملکتلرده اولان مسلمانلرنڭ دینی و ملی رسملرینی حریت اوزرنده یورتدرمك حقنده تدبیرلر قیلمق . ٧) مسلمانلر کوب اولان اورنلرده « اتحاد و اسلام » جمعیتی شعبه‌سی آچوب نظام دائره‌سنده وظیفه‌لرنی اجرا ایتمك ، عمومی منفعتلرنی صاقلار ایچون غزته و ژورناللر نشر ایلمك . ٨) لوندن شهرنده جامع شریف بنا قیلور ایچون هر طرفدن اعانت ییغمق .

٣٧ عددنده اولان خاصیت - ٣٧ عددنی ٣ گه و یا که بر قاچ ٣ دن عبارت اولان عددکه (٦ - ٩ - ١٢ - ١٥ - ١٨ - ٢١ - ٢٤ - ٢٧ کبی) ضرب قیلنسه حاصل ضربده احاد ، عشرات و مئات درجه‌لرنده اولان رقملر بر تورلی اوله‌رق چیقار .

ایرته قارتایوغه وعمرنڭ قسقه‌لغینه سببلر -

۱) قایغورمق ، حسرتلنمك .

۲) بر نرسه حقنده دائم فکرده اولمق واونکانن اولان دنیاوی اشلر ایچون اوکنمك .

۳) قورقمق ، افراط درجه‌ده شادلانمق .

٤) کونچی اولمق ، و دشمنلردن اوچ آلورغه طریشمق و آنلرنك هلاك اولمقلرینی کوتوب طورمق ، آنلرنك عیبلرینی ایزلاب شغللنمك .

٥) آشامق و ایچمك طوغروسنده قاعده‌سزلك .

٦) صوك یاتوب ، صوك طورمق .

۷) سفاهت ایله مبتلا اولمق .

بیوك تاریخ عمومی ـ استانبول شهرنده کتابچی ابراهیم حلمی « بیوك تاریخ عمومی » اسمی ایله بر تاریخ کتابی نشر قیلورغه باشلامشدر . زور قولده اولان بو کتاب ٦۰۰۰ صحیفه‌ده و ۱۲ جلدده اولوب ۲۰۰۰ عدد رسم ، ٦۰ خریطه ۲٤ ، دانه رسملی کارتینه لری اوله‌چقدر . محرری عثمانلی تاریخ جمعیتی اعضالرندن رفیق بك اولوب ترکی تیلنده یازلمش اثرلرنك اڭ اهمیتلیلرندن اوله‌چغنی ظن قیله‌لر .

الوغ عنوانلر ـ بو کونده دنیانك اڭ الوغ عنوانلری ، (تیتوللری) ایران مسلمانلرنده اولدیغی معلومدر . اوشبو الوغ عنوانلرنی کوتاروب یورتمکدن آریمش اوله‌لرکرك ، بونلرنی بترمك حقنده مشورت باشلانمشدر .

ارواح عالمندن یازلمش وصیت ـ آمریقاده ولیام کروال اسملی کیمسه وصیت نامه قالدرمادیغی حالده اوشبو یل ایبون آینده وفات ایدوب اولگی خاتونندن بر اوغل ایله بر قز و یاش خاتونی وارث اوله‌رق قالمشلر . شمدی آمریقانك مشهور دعوی وکیللرندن بری خاتون طرفندن وکیل اوله‌رق ولیام کروال وفات اولدیغندن صوك ارواح عالمنده یازدیغنی دعوی قیلوب محکمه‌گه بر وصیت نامه تابشرمشدر . بونده ایسه مالنك کوبراك قسمی یاش خاتونغه تعیین ایدلمشدر . « الحضارة » .

فرانسه قرالی لوئی و ۲۱ نچی عدد ـ فرانسه قرالی ۱٦ نچی لوئی ۱۷۷۰ نچی یل ۲۱ نچی آپریلده عقد ازدواج ایتدی . اوشبو یل ۲۱ نچی ایبونده ولیمه جمعیتی اجرا قیلدی . ۱۷۸۱ نچی یل ینوار ۲۱ نده بر اوغلی دنیاغه کلدی . ۱۷۹۱ نچی یل ۲۱ نچی ایبونده مملکتدن قاچدی . بوندن صوك اولم ایله حکم ایدلوب حکم نامه‌سینه ۲۱ کیمسه امضا قیلدی .

روسیه‌ده وبا ـ رسمی حسابلرغه کوره اوشبو یل ۱۱ نچی سنتابرگه قدر روسیه‌ده وبا ایله ۹۷۰۰۰ آدم وفات ایتمشدر .

مشهور کتبخانه‌لرنك تأسیس تاریخلری :

واتیقان (روماده)	۸۲۰	۱٤۱۷
ایمپراطور (ۋیاناده)	۸۳۹	۱٤۳٦
مکتب عالی (طورین شهرنده)	۸٤٤	۱٤٤۰
مارسیانه (وندیکده)	۸۷۳	۱٤٦۸
اوقسفورد ده	۸۸٤	۱٤۸۰
قوپنهاق ده	۸۸۷	۱٤۸۳
لیپسغ ده	۹٥۱	۱٥٤٤
درسد ده	۹٦۳	۱٥٥٦
کتبخانهٔ ملی (پاریژ)	۱۰۰۳	۱٥۹٥
قرال کتبخانه‌سی (مونیخ)	۱۰۰۳	۱٥۹٥
اسکوریال (اسپانیه)	۱۰۰٤	۱٥۹٦
آمبرواز (میلان)	۱۰۱۷	۱٦۰۸
قرال کتبخانه‌سی (مادرید)	۱۰۲۰	۱۷۱۲
کتبخانهٔ اندرون (استانبول)	۱۰۲۸	۱۷۱۹
ایمپراطور (پتربورغ)	۱۰۳۷	۱۷۲۸ .

دوغومیه و بوناپارت ـ فرانسیه آفیتسرلرندن بوناپارت بیك باشی اولدیغندن صوك مشهور گنیراللردن دوغومیه ، بوناپارتنی بر مجلسده عسکری مأمورلرگه تقدیم قیلوب اوشبو سوزلرنی سویلامش : « افندیلر : سزلرگه غایت مستعد و ذکی بر عسکر تقدیم ایتدم . مملکت ایچون بو آدمدن الوغ خدمتلر امید قیلورغه اورن وار . سز ، آنك یوقاری کوتارلوینه خدمت ایتماسه‌گزده اول اوز اوزینی یوقاری کوتارگه مقتدردر ، سزنك خاطرگزگه کلماسمش منصبلرغه ایرشمك یولینی اوزی بیلور ! » . (اگرده دوغومیه شرفده ، مسلمان اولوب ده ایشانلق ایتسه

ایدی، اوشبو سوزینڭ طوغری چیقدیغی صوڭ یکرمی بیڭ قدر مرید ییغمش اولور ایدی. زیرا شرقده بوکبی نرسه‌لر کرامتکه محمولدر).

زوراعانتلر- ڤاوت آفیتسرلرندن لاپوتنیکوف اسملی بر کیمسه مکتبلر، کراسنی کریست جمعیتنه و باشقه اورنلرغه آلتیوز بیڭ صوم صدقه قالدروب وفات ایتمشدر. اوشنداق ماغیلوف غوبیرناسنده بارانوفسکی اسمنده بر بایار اوزینڭ بر میلیون صوملق ملکارینی یتیم و فقیر آول خلقلری ایچون مخصوص زراعت و صناعت مکتبلری تأسیس قیلور ایچون زیمستواغه بولاك قیلدی.

استرخان غوبیرناسنده جان حسابی- رسمی حسابغه‌کوره اوشبو ١٩١٠نچی یل یانوارنده استرخان غوبیرناسنده اولان خلق حسابی ١,٢٨١,٦٧٦ (بر میلیون ایکیوز سکسان بر مڭ آلتیوز یتمش آلتی). قرغیز اورداسی، قالمق صحراسی، قزاچی عسکرلر اوشبو حساب ایچنده در. بونڭ ١٧٦,٥٨٩ عددی شهرلرده و ١٠٥,٠٨٧عددی اویازلرده در. ٦٥٧,٥٧٨ عددی ایر و ٦٢٤,٠٩٨ عددی خاتوندر. «ایدل».

لطائف

١٠١

شیخ شامل خدمتنده اولانلردن بری: «بزگه صوغش ایچون کیلوچی فلان گنیرال، اوز قول آستنده اولان عسکرلرگه: - آراگزدن کیمگز اولسه‌ده اولسون، شیخ شامل باشینی کیسوب کتوروچی‌گه فلان قدر آقچه ویررم - دیه وعده ایتمش شوڭا مقابل بزده شول گنیرال باشینی کیسوب کتوروچی‌گه مکافات وعده ایتسه‌ك ضرر اولماز ایدی» دیمش. شیخ شامل بونی ایشتدیکنده هیچ بر فکرلب طورمای: «اول گنیرال باشینڭ قیمتی یوق، آنڭ ایچون آقچه وعده قیلمق عبثدر، احتمال آنڭ باشی اولمق اوزره برر عقللی باشنی کیسوب تلف قیلورلر» دیمش.

١٠٢

بر وعظ سویلاوچی: «آدملر تاڭ آتدی دیه بیلسونلرده‌سحر آشامقدن‌محروم‌قالسونلر، دیه‌شیطانلر قاف تاوینڭ آریاغینه جیولشوب زور اوتلر یاندرالر، شونڭ شعله‌سی حتی بزلرگه کوره‌لەدر، کتابلر شونی- شیطان تاڭی - دیب آیته‌لر» دیه سویلادیکنده عوامدن بری: «آیته‌م یرلی اوطون حقی پك کو- تارلوب کیتدی!» دیمشدر.

١٠٣

یکرمی ایکی یاشنده بر یکیت اونونچی دفعه اوله‌رق محکمه حضورینه عیبلی اولوب کلدیکنده حاکم: «ای اوغل! سنی بو اشلرگه کتورمش نرسه بوزوق ایبداشلرگه‌قاتشمقدر، بوندن‌صاقلانرغه تیوشلی ایدی!» دیدیکنده یکیت ده: «افندم تمام بیش سنه‌در قاضیلر، پالیتسه مأمورلری، تفتیشچی ومدعی‌عمومیلر ایله آرالاشوب یورمکده‌یم!» دیه جواب ویرمشدر.

١٠٤

توسلری بر برینه افراط درجه‌ده اوخشامش ایکی طوغمه‌دن بری وفات اولدیغنده قالغانینه‌اوچرامش بر کیمسه: «سزنڭ قانغیگز وفات اولدی؟» دیمش. بوده آڭا: «بن وفات‌ایتدم!» دیه جواب ویرمشدر.

١٠٥

پادشاهلرنڭ بری یانده ندیملك قیلوچی بر آدم، اوزینڭ خاطر دفترینه احمقلق قیلوچیلرنڭ اسملرینی وعمللرینی یازمقنی عادت قیلمشیدی. پادشاه لطیفه ایتمك‌اولوب مذکور ندیمدن: «احمقلر دفترگده بنم ده اسمم وارمی؟» دیه صوردیغنده ندیم، هیچ قاوشامی دفترینی آقتاروب: «افندم سزنڭ نام عالیگزده قید ایدلمش» دیمش.

پادشاه بوڭا تعجب ایدوب: «بن نه کبی أحمقلق قیلمشم؟» دیدیکنده ندیم ده: «فلان باش صغر کتورمك ایچون فلان آدمگه فلان قدر آلتن

ويروب يبارمشسز، ايشته بو شى احمقلقدر» ديه جواب ويرەمش. پادشاه: «اول كيمسه يا صغرنى ويا آقچەسينى كتورر، بن آنك ايچون نه جهتدن احمق اولورم؟» ديديكنده نديمدە غايت صالقون قان ايله: «ضرر يوق، اول وقت دفتردن اسمكنى بوزارم» ديمش.

جيگل جوابلر.

«شورا» نك ١٣ نچى سانندە، مشهور ژورناللردن كوچروب ٢٥ سؤال قويلغان ايدى. جواب يازوچيلر اوندەلمەسەدە، شونداى يازولرنى قزق كورديكمدن يازوب يبەردم:

١) مملكتنى ترقى قيلدرر ايچون علم ايله هنردن هيچ برى كرك توگل، كشى كركدر.

٢) بتون دنيا كشيلرينك لسانى برلشسه اوصاللق كيمورمى؟ آرتورمى؟ ديه سوراوغه اورن جوقدر؛ چونكه اوصاللق تل تورلى بولودن چغوب توردیغى يوقدر؛ كوكل تورلى بولودن چققانى كورنوب تورمقدەدر.

٣) بالالرنى (جانلرن) گوزل تربيه قيلور اوچون آتانك لزومى يوقدر. يالغز آنا كركدر. ايكەوى بولدى ايسه بالالر تربيەسز بولمق دركاردر. مونى تورلى تجربەلر اثبات ايتەدر.

٤) ايرلرگه ويرلمش حقلرنك هربرينى ده قاتنلرغه بيرمك مناسبمى؟ ديه سوراو: كشيلرنك طبيعتكه قارشى كيلولرندن چققان بر آزغنلقدر. بو مسئلەنى طبيعت اوزى، بز ياراتماسدن بورن، بيكتوب قويمشدر.

٥) عبادتكه مداومت قيلمق طبيعتنى اوزگارتمەيدر. هرنرسه اخلاصدن. اخلاص توزلسه ـ آز عبادت ايلەده طبيعت اوزگەرلەدر.

٦) افراط درجەده فن ايله شغللنمك دينسزلككه نه اوچون سبب بولسون؟ فنده، دينده خداينقى.

اگر دين كشيلر ياغندن چغارلغان بولسه البته بولور.

٧) انسان اوچون كوكل بايلغندن آرتق فائدەلى بايلق يوقدر.

٨) افكار عمومينك توغريلق و بورشلق ايله يوموشى يوقدر؛ اول هر وقت كوچ طرفندەدر. كوچ قايده ـ افكار عمومى شونده.

٩) غربتده اولان ضرر ايله فائده ـ كشينك شخصينه قارابدر.

١٠) آدم بالاسنده هيچ بر خلق يوقدر. خلقى فائدەسندەدر. فائدەسن توشنسه خلقن توزك كورسەتور.

١١) حيات اجتماعيەلرى طبيعى روشده بولغان شرقليلر اوچون، خصوصا توركلر اوچون، تياترفلاننك لزومى يوقدر. اولرنك هر مجلسلرى تياتردر. حيات اجتماعيەلرى صنعى اولان غربليلرگه تقليد ايتوچيلرگه چاره يوقدر....

١٢) تورك بالالرى ياراتلشده اوقوغه مجبورلردر. اهل اسلامنك اوقولرى دين ايله متلازمدر. (بوتەن ملت اوزى بلسون!).

١٣) محسوساتكه قايسىنك تعلقى كوب بولسه شونسى كوچلى بولمق طبيعيدر. بزنك صناومزچه ـ محسوساتنك تعلقى كوزگه كوبرەك تيەدر. قرآنده «هل يستوى الاعمى والبصير» سوآلى متعدد اورنلرده كيلمشدر. مونده استعارەگه آلنو البته كوز نعمتىنك آرتقلغينه دليلدر.

١٤) اولچەو ايله چامادن فائدەلى نرسه يوقدر. اوتده، صوده اوز اورنلرنده فائدەلى درلر.

١٥) فرانك عادتندن مشرق خلقى فائده كورمەيدى؛ بلكه اوز عادتن تاشلاغانى ايچون كوب زيان كورسه كرك.

١٦) ادب وتربيەنك نهايەسى اللهدندر، لكن مربیده کرك.

١٧) كشيلر بورن كورمەدكلرى بر نرسەگه مناسب قيلوب برآت قويدقلرين قاراغانده ـ لغتلرن اوزلرى اصطلاح قيلمش اولورلر، قازاقلر روسلرنك

فوراشقاسن کورگەندە ـ تای توياق ـ ديه آت قويمشلر، شوکه اوخشاب توردیغی اوچون موندای مثاللر بك کوبدر. علم اللسان بلەدر.

۱۸) مدنیتنك ملزوم قسمینه بورنغی خلقلر سبب اولدیغی تاریخدن معلومدر.

۱۹) عزلت ایله اختلاط فائده و ضرری ـ انساننك شخصینه نسبت ایلەدر.

۲۰) تورك بالاسی دیمش: «اوترك ـ بر، چن ـ دورت». ینەده: «یالغانچینك اویی یانمش هیچ کم اینانمامش» شو مقاللردن یالغاننك نه قدر فائدەسی بارلغی بلنەدر.

۲۱) امتلرنك ترقیلری اوچون «چن کشی» اولمقلری لازمدر. آزلق، کوبلك ایسەب ایمەس

۲۲) خدای نیچك یاراتمش ایسه شونچه اقتدار باردر. حیوانلرنك حاللرن تتبع قلغان کشی بو مسئله ده اصلا مشکللك چیکمەس

۲۳) مملکتنك ترقیسی اوچون مال ایله علم دن آرتق ـ کشی کرکدر. فقط، تورك بالاسی دیمش: «غیرت ـ آتده (آتلیده)، عقل ـ آشده (توقده)، سوز ـ مالليده».

۲۴) تورك بالاسی دیمش: «خدایدن قورقماغاننك ـ قورقام دیگەنی اوترك». موندن آڭلاشلادرکه: خلق جهنمدن قورقمایدی. ئلله نیچك بولور؛ بارا کورورمز دیەرك تورلی بوزقلقلرنی قیلالر. خدایدن قورقو روحن قوتلەو کرك.

۲۵) هیئت اجتماعیه ایچون حقوق علمی فائدەلی ایدیکنده شبهه یوقدر. اما طب علمی کشینك کندی شخصی اوچون هر کمگه ضروردر. زمان اولورـ هرکم اوزینه اوزی بر طبیب حاذق بولور وبولورغه تیوشدر. لکن مونك ایله هیئت اجتماعیه توزك اولاچقی هیچ کم طرفندن تأمین ایتلماس.

بو جوابلرنك هر بری تابقرنده کوچلی دلیللرم باردر. اورن اوزایماسون اوچون یازمادم.

تورك اوغلو.

«شورا»: ـ مذکور سؤاللرنك هر بری حقنده آیرم آیرم اولەرق، عصرنك عالملری اوزون مقالەلر یازوب آیلر ایله بحثلر قیلشسەلرده یرندەدر. زیرا بونلر ادبی و اجتماعی بحثلردن اولدقلری ایچون غایت اهمیتلیلردر.

تشکر.

عید فطرنی تبریك قیلوب اسممزگه تیلیغراملر، مکتوبلر، زیارت کاغدلری یبارمش دوستلرمزغه تشکر ایتمکدەمز. هر برینه خصوصی صورتده جواب قایتارمقدن معذور اولدیغمز ایچون بزلرنی عفو بیورسونلر.

رضاء الدین بن فخرالدین.

تصحیح.

اوتکان ۱۸نچی عدده «ملت یولینه» سوز باشی و «رضا شاەمرادوف» امضاسی ایله باصلمش شعرلر عبد المجید افندی غفوری شعرلری ایمش. بونی ایسه مذکور عدد باصلوب تمام اولدیغندن صوڭ بیلدك. مکتوبلرگه و امضالرغه اعتماد ایتمك ادبیات دنیاسنده عادت اولدیغی ایچون بو خصوصده بزلری معذور بیورسونلر.

«شورا» ادارەسی.

محرری: رضاء الدین بن فخرالدین.

ناشرلری: محمدشاکر و محمدذاکر رامیفلر

«شورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی، فنی و سیاسی مجموعەدر.

آبونه بدلی: سنەلك ۸، آلتی آیلق ۲ روبله ۶۰ کاپك.
«وقت» برلن برگه آلوچیلرغه:
سنەلك ۹، آلتی آیلق ۴ روبله ۶۰ کاپكدر.

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: НА 2-й СТР. ОБЛОЖКИ 30 КОП., НА 3 и 4 СТР.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.
АДРЕСЪ: г. Оренбургъ, Редакція журн. „ШУРО“.

اورنبورغده «وقت» مطبعەسی.

ТИП. ГАЗ. „ВАКТЪ“ ОРЕНБУРГЪ.